

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

Bakalářská práce

Fiskální politika v období finanční krize

Alexey Gorshenin

© 2020 ČZU v Praze

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Alexey Gorshenin

Ekonomika a management
Provoz a ekonomika

Název práce

Fiskální politika v období finanční krize

Název anglicky

Fiscal policy in period of financial crisis

Cíle práce

Bakalářská práce se zabývá fiskální politikou v periodě krize. Práce se soustředí na vymezení fiskální politiky a jejích nástrojů, které mohou být využity v reakci na finanční krizi, tak jako preventivní nástroje mající krizi předcházet. Dále se práce zabývá vlivem finanční krize na příjmy státního rozpočtu. Na základě zkoumání globální systematické krize z let 2007-2008 jsou zhodnocena opatření učiněná v reakci na tuto krizi a jejich vliv na ekonomickou situaci, především na ekonomický růst a nezaměstnanost.

Metodika

V práci bude použita metoda analýzy časových řad. K vypracování teoretické části bakalářské práce je zapotřebí vyhledání a zpracování makroekonomických odborných knižních publikací, které se specializují na vývoje ekonomických cyklů. Dále bylo využíváno internetových zdrojů, vlastních poznatků a závěrů vyvozených na základě studia dané oblasti.

Metodika užívaná v praktické části bakalářské práci je opřena o statistické údaje získané z volně přístupných dat Českého statistického úřadu, dat České národní banky a ministerstva financí České republiky. K analýze, vlastnímu sestavení tabulek a grafů s jednotlivými makroekonomickými veličinami bude využito softwarové sady Microsoft Office.

Doporučený rozsah práce

30 – 40 stran

Klíčová slova

Ekonomické cykly, fáze cyklu, finanční krize, fiskální politika, HDP, hospodářská krize, nezaměstnanost, pokles ekonomiky, růst ekonomiky.

Doporučené zdroje informací

BRČÁK, Josef; SEKERKA, Bohuslav. Makroekonomie. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2010, 292 s. ISBN 978-80-7380-245-5.

CZESANY, Slavoj. Hospodářský cyklus: teorie, monitorování, analýza, prognóza. Praha: Linde, 2006. – 199 s. ISBN 80-7201-576-1.

HEDIJA Veronika. Fiskální politika v prostředí Evropské hospodářské a měnové unie, 2014, 144 s. ISBN 978-80-7400-526-8.

MAJEROVÁ, Ingrid; NEZVAL, Pavel. Mezinárodní ekonomie v teorii a praxi: CPress, a.s., 2011, 358 s. ISBN 978-80-251-3421-4.

SAMUELSON A. Paul, NORDHAUS, D. William, Ekonomie. NS Svoboda, Praha, 2007, 775 s. ISBN 978-80-205-0590-3.

Předběžný termín obhajoby

2018/19 LS – PEF

Vedoucí práce

Ing. Kamila Veselá, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra ekonomických teorií

Elektronicky schváleno dne 12. 11. 2018

doc. PhDr. Ing. Lucie Severová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 21. 11. 2018

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 10. 03. 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Fiskální politika v období finanční krize" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autor uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 06.03.2019

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval ing. Kamile Veselé, Ph.D. za drahocenné rady při tvorbě bakalářské práce a své rodině za podporu během studia.

Fiskální politika v období finanční krize

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je fiskální politika v období finanční krize. Jedná se o téma velice zajímavé, neboť hospodářskou krizi může na vlastní kůži pocítit každý z nás, a jelikož se ekonomika pohybuje v cyklech, je zřejmé, že dříve či později opět nějaká hospodářská krize přijde. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část pojednává o fiskální politice a fiskálním multiplikátoru, dále pak o státním rozpočtu, veřejném dluhu a také o krizi. Praktická část pak ilustruje na konkrétním příkladu krize v ČR, jak se v době krize vyvíjí státní rozpočet v kontextu s vývojem HDP. Ukazuje také, jak mohou vlády na krizi reagovat, resp. jak vláda na krizi v ČR reagovala. Cílem práce tedy je analyzovat fiskální politiku a fiskální multiplikátor, neboť je třeba si uvědomit, že právě fiskální politika může multiplikovat další výdaje, jako jsou např. státní investice nebo spotřeba domácností. Právě růst spotřeby domácností nebo státní investice pak zvyšují HDP, vyšší HDP znamená tlak na růst cenové hladiny a růst mezd. Růst mezd posléze opět vede ke zvýšení spotřeby a růstu HDP. Výdaje se tak multiplikují. Cílem je taky analyzovat problematiku veřejného duhu a krizí.

Klíčová slova: fiskální politika, HDP, investice, multiplikátor, krize, příjmy, státní rozpočet, spotřeba, vláda, výdaje.

Fiscal policy in period of financial crisis

Abstract

The topic of the bachelor thesis is fiscal policy in period of financial crisis. This is a very interesting topic, because the economic crisis can feel for each of us, and as the economy moves in cycles, it is obvious that sooner or later an economic crisis will come again. The thesis is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part deals with fiscal policy and the fiscal multiplier, the state budget, the public debt and the crisis. The practical part illustrates the concrete example of the crisis in the Czech Republic, how the state budget is developing in the context of the crisis in the context of GDP development. It also shows how governments can react to the crisis, respectively. how the government responded to the crisis in the Czech Republic. The aim of the thesis is to analyze fiscal policy and fiscal multiplier, since it is important to realize that fiscal policy can multiply other expenditures, such as state investment or household consumption. It is precisely the rise in household consumption or state investment that increases GDP, higher GDP means pressure on growth in price levels and wage growth. Wage growth ultimately leads to increased consumption and GDP growth. Expenditure is multiplied. The aim is also to analyze the issues of public rainbow and crisis.

Keywords: fiscal policy, GDP, investment, multiplier, crisis, revenue, state budget, consumption, government, spending.

Obsah

1	Úvod	10
2	Cíl práce a metodika	12
2.1	Cíl práce	12
2.2	Metodika práce	12
3	Teoretická východiska	13
3.1	Fiskální politika	13
3.1.1	Základní charakteristika fiskální politiky	13
3.1.2	Cíle a funkce fiskální politiky	16
3.1.3	Nástroje fiskální politiky.....	18
3.1.4	Mechanismus opatření	20
3.1.5	Typy fiskální politiky	22
3.1.6	Fiskální nerovnováha.....	23
3.1.7	Nedostatky a limity fiskální politiky	25
3.2	Fiskální multiplikátor.....	26
3.3	Státní rozpočet.....	27
3.3.1	Struktura státního rozpočtu	29
3.3.2	Rozpočtový deficit a způsoby jeho financování	32
3.4	Veřejný dluh.....	33
3.4.1	Příčiny vzniku veřejného dluhu.....	34
3.4.2	Financování veřejného dluhu	35
3.4.3	Rizika a negativní důsledky veřejného dluhu na státní rozpočet	35
3.5	Krize.....	36
3.5.1	Typy finančních krizí.....	38
3.5.1.1	Měnová krize	38
3.5.1.2	Bankovní krize	39

3.5.1.3	Krise zahraničního dluhu.....	41
3.5.1.4	Systemová krize	42
3.5.2	Přehled nejvýznamnějších krizí v minulosti	42
4	Vlastní práce	44
4.1	Hospodářská krize v ČR	44
4.2	Státní rozpočet a vývoj HDP	47
5	Zhodnocení a doporučení	53
6	Závěr	55
7	Seznam použitých zdrojů	57

Seznam tabulek

Tabulka 1	Vývoj plnění státního rozpočtu.....	48
Tabulka 2	Vývoj HDP	51

Seznam grafů

Graf 1	Příjmy státního rozpočtu	49
Graf 2	Výdaje státního rozpočtu	49
Graf 3	Saldo státního rozpočtu.....	50
Graf 4	Vývoj HDP	52

1 Úvod

Tématem bakalářské práce je fiskální politika v období krize. Jedná se o téma velice zajímavé, neboť hospodářskou krizi může na vlastní kůži pocítit každý z nás, a jelikož se ekonomika pohybuje v cyklech, je zřejmé, že dříve či později opět nějaká hospodářská krize přijde.

Krize na americkém hypotečním trhu v roce 2007, která začala jako lokální, se stala první globální finanční a ekonomickou krizí tohoto století. Následně se dostala do dalších sektorů ekonomiky a také dalších zemí čímž získala svůj celosvětový charakter. Je předmětem diskusí odborníků z praxe, akademické obce, představitelů peněžních institucí, národohospodářů, tvůrců a příjemců hospodářské politiky. Příčiny, možné důsledky byly a jsou rozebírány jak z krátkodobého tak i dlouhodobého hlediska. Diskutovaným tématem se stává otázka nutnosti, případně rozsahu zásahu státu do ekonomiky, aby se eliminovaly negativní důsledky krize.

Krize na počátku tohoto století bývá často srovnávána s velkou hospodářskou krizí. Významnou odlišností při porovnávání je, že současný svět je mnohem globalizovanější a státy jsou propojeny. Rychlost přenosu krize mezi zeměmi byla dána propojeností ekonomiky. Propojení bylo zejména přes kapitál. Nedostatek odpovědnosti a vůle rozdělit a hospodařit pouze s tím, co se vybere, se ukázalo jako charakteristické pro mnohé země. Populistické chování vlád jim zaručuje opětovné zvolení, ale je vrcholně nezodpovědné. Tím se přenáší odpovědnost za krizi i na voliče.

Z globálního hlediska můžeme sledovat masivní zásahy států v oblasti měnové a fiskální politiky zaměřené na stimulaci hospodářství aby se minimalizovaly projevy krize. Státy se uchylují k podpoře privátních ekonomických subjektů, finančních a nefinančních podniků. Avšak vše si vezme svou daň. Podpora národního hospodářství ze strany státu je jen za cenu masivního pumpování peněz do ekonomiky centrálními bankami často krát spojeného se zadlužováním rozpočtu, resp. s rostoucím veřejným dluhem. Hlavním držitelem veřejného dluhu je v konečném důsledku finanční sektor, v jehož zájmu podpory, oddlužování, stabilizace jsou státní dluhy vytvářeny.

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část pojednává o fiskální politice a fiskálním multiplikátoru, dále pak o státním rozpočtu, veřejném dluhu

a také o krizi. Praktická část pak ilustruje na konkrétním příkladu krize v ČR, jak se v době krize vyvíjí státní rozpočet v kontextu s vývojem HDP. Ukazuje také, jak mohou vlády na krizi reagovat, resp. jak vláda na krizi v ČR reagovala.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Cílem práce je analyzovat fiskální politiku v kontextu se státním rozpočtem v době, kdy se země nachází v krizi a kdy je třeba, aby stát nějakým způsobem reagoval.

Cílem práce tedy je analyzovat fiskální politiku a fiskální multiplikátor, neboť je třeba si uvědomit, že právě fiskální politika může multiplikovat další výdaje, jako jsou např. státní investice nebo spotřeba domácností. Právě růst spotřeby domácností nebo státní investice pak zvyšují HDP, vyšší HDP znamená tlak na růst cenové hladiny a růst mezd. Růst mezd posléze opět vede ke zvýšení spotřeby a růstu HDP. Výdaje se tak multiplikují. Cílem je taky analyzovat problematiku veřejného dluhu a krizí. Cílem praktické části je ilustrovat na konkrétním příkladu krize v ČR, jak se v době krize vyvíjí státní rozpočet v kontextu s vývojem HDP. Práce má ukázat, jak mohou vlády na krizi reagovat, resp. jak vláda na krizi v ČR reagovala. Je třeba analyzovat, zda existuje nějaký vztah mezi vývojem HDP a mezi vývojem státního rozpočtu, resp. deficitem státního rozpočtu, tzn. velikosti příjmů a velikosti výdajů státního rozpočtu.

2.2 Metodika práce

Práce je koncipována tak, aby zachovávala postup od obecných teoretických východisek až po aplikaci v praxi. Jelikož problematika týkající se fiskální politiky, státního rozpočtu a veřejného dluhu je rozsáhlá, na její zpracování byly využity jak primární, tak i sekundární zdroje. V první části diplomové práce se využívají sekundární zdroje (odbornou literaturu), pomocí metody zobecňování a popisné metody došlo ke specifikaci problematiky fiskální politiky. Také bude využita metoda deskripce a dedukce. Potřebná data pro zpracování praktické části jsou získána prostřednictvím internetových zdrojů, a to především z Českého statistického úřadu a Ministerstva financí České republiky. Pro přehlednost jsou sesbíraná data evidována v tabulkách a grafech. Veškeré dostupné informace budou analyzovány, tříděny a byla následně provedena jejich syntéza v kompaktní celek. Budou využity časové řady u HDP, od roku 2001 do roku 2017 a také časové řady plnění státního rozpočtu v letech 2001–2018.

3 Teoretická východiska

3.1 Fiskální politika

3.1.1 Základní charakteristika fiskální politiky

Fiskální politika je činnost státu spojená se státním rozpočtem (od vládní až po místní úroveň) zaměřená na stabilizaci ekonomiky.

V nejobecnější rovině lze fiskální politiku definovat jako využití veřejných financí (státního rozpočtu) na makroekonomickou stabilizaci a přerozdělování hrubého domácího produktu. Je to jedna z forem hospodářské politiky, která se od ostatních forem liší svým cílem a nástroji k jeho dosažení. Základním cílem fiskální politiky je dosáhnout přirozenou míru nezaměstnanosti, a to prostřednictvím anticyklického regulování. Hlavním nástrojem je státní rozpočet. V běžném životě se pojem fiskální politika ztotožňuje s pojmem rozpočtová politika. V ekonomické teorii je však třeba obsahově rozdělit. Prioritním cílem rozpočtové politiky je alokační funkce veřejných financí (prostřednictvím ní se korigují některé tržní selhání, jakými jsou například negativní externality) a jejich redistribuční funkce (prostřednictvím ní se uskutečňuje taková redistribuce důchodů, kterou občané považují za spravedlivější). Naproti tomu hlavním cílem fiskální politiky je stabilizace ekonomického vývoje. Z historického hlediska je rozpočtová politika starší. Její vznik neoddělitelně souvisí se vznikem státních rozpočtů.

Fiskální politika se zformovala mnohem později – jako součást keynesovského konceptu hospodářské politiky (Lisý et al, 2003, s. 398).

Obecně lze fiskální politiku charakterizovat jako aktivní využití veřejných financí v praxi k zajištění cílů ekonomické politiky. Toto využití se vztahuje nejen na veřejné finance, ale i na jejich jednotlivé složky. Cílů ekonomické politiky může být více (např. může jít o restriktivní, selektivní, expanzivní nebo stabilizační ekonomickou politiku, dále makroekonomické a mikroekonomické, vnitrostátní a zahraniční – vnější cíle ekonomické politiky). Vždy však musí mít ekonomická politika základní cíl. Tomuto cíli se musí podřít i cíl fiskální politiky. To znamená, že fiskální politika má sice samostatný cíl, ale ten do jisté míry závisí na hlavního cíle ekonomické politiky. Konkrétněji takovým cílem může být např. makroekonomická stabilita nebo růst či stabilita tempa ekonomického růstu. Podle toho, jak

je formulován základní cíl ekonomické politiky, stoupá nebo klesá význam veřejných financí v této politice (např. cílem ekonomické politiky v jistém období může být potlačení inflace a tehdy k zajištění tohoto cíle se bude používat především monetární politika a její nástroje) (Beňová et al, 1999, s. 66).

Fiskální politika je součástí hospodářské politiky a slouží k ovlivňování agregátní poptávky a agregátní nabídky s cílem vyvolat žádoucí a potlačit nežádoucí účinky na celkovou produkci (HDP), zaměstnanost a ceny (inflaci), a tím čelit nízkému tempu růstu HDP, popřípadě poklesu HDP, vysoké nezaměstnanosti a vysoké inflaci. Fiskální politikou se vláda snaží záměrně ovlivnit, respektive stabilizovat základní makroekonomické ukazatele. Základem fiskální politiky je stabilizační funkce veřejných financí. Oproti rozpočtové politice se fiskální politika liší tím, že úsilí o vyrovnání veřejných rozpočtů nemusí být prioritou, k dosažení výše uvedených cílů je akceptováno i deficitní hospodaření veřejných rozpočtů (Hamerníková et al, 2010, s. 221).

Fiskální politika znamená využívání státního rozpočtu na makroekonomické cíle, které realizuje vláda. Avšak úkolem fiskální politiky je realizace alokační a přerozdělovací fiskální funkce. Hlavním nástrojem této politiky je veřejný rozpočet regulující veřejné příjmy a výdaje na daném stupni veřejné rozpočtové soustavy.

„Předmětem rozpočtové politiky je sledovat vývoj příjmů a výdajů státního rozpočtu, péče o jeho rovnováhu a způsoby krytí deficitu nebo použití přebytků, a to z hlediska vlivu na chod národního hospodářství.“ (Beňová a kol., 2007, s. 92).

Fiskální politika znamená využívání státního rozpočtu na makroekonomické cíle, které realizuje vláda. Ministerstvo financí je vykonavatelem rozpočtové politiky (Hontyová, 2005, s. 23). Pro bližší znázornění vztahů mezi fiskální a rozpočtovou politikou jsou v následující tabulce uvedeny rozdíly mezi fiskální a rozpočtovou politikou, které jsou podle Peliové a Vincurové (2008, s. 93) nejen věcného ale i funkčního charakteru vycházející přitom z různých teoretických principů.

Rozdíly mezi jednotlivými ekonomickými teoriemi nám předkládá množství pohledů na fiskální politiku na její silné i slabé stránky v rámci její schopnosti řídit a ovlivňovat hospodářskou stabilitu. Keynesiánská škola (J. M. Keynes) připisuje fiskální politice dominantní roli při ovlivňování výkonnosti ekonomiky. Keynesiánský přístup k fiskální politice je stabilizačním přístupem. Uvedený přístup lze shrnout následovně. Agregátní

nabídka, produkt a zaměstnanost je ovlivněna prostřednictvím nástrojů státního rozpočtu a to v závislosti na tom, v jaké fázi hospodářského cyklu se práce ekonomika nachází (konjunktura, recese). Pokud se nachází v recesi, uskutečňuje se expanzivní fiskální politika a to formou zvyšování vládních výdajů, snižování daní, čímž dochází ke stimulaci agregátní nabídky, produktu, důchodu a zaměstnanosti. V konjunktře probíhá restriktivní fiskální politika, která vede k přesně opačnému efektu, dochází ke snižování vládních výdajů, agregátní nabídky, produktu, důchodu a zaměstnanosti.

Monetarismus (M. Friedman) vychází z kvantitativní teorie peněz. Hlavní rozdíl v rámci této školy můžeme vidět v tom, jaký význam představují peníze v ekonomice. Keynesiánci, resp. neokeynesiánci považují peníze za výsledek činnosti v ekonomice a podle představitelů monetarismu jsou peníze příčinou změn v ekonomice. Výkyvy v hospodářském cyklu jsou způsobeny nestabilitou peněžní zásoby. Zásahy v rámci fiskální politiky považují monetaristé za kontraproduktivní, protože nástroje působící na státní rozpočet vedou k vytlačení soukromých výdajů vládními výdaji, tento jev je známý jako vytlačovací efekt. Fiskální politika při ovlivňování makroekonomické stability se stává částečně nebo zcela neúčinná. Představitelé ekonomické školy racionálních očekávání se domnívají, že fiskální politika a jakákoli hospodářská politika je zcela neúčinná tehdy, pokud je očekávaná. Ve smyslu uvedeného pokud dojde k očekávané stabilizační politice, ovlivní to agregátní nabídku, což se projeví v růstu celkového objemu výstupu (outputu). Podle tohoto přístupu velikost produkce lze ovlivnit pouze neočekávanou fiskální politikou. Avšak v rámci výše uvedeného přístupu je velmi problematické odhadnout, jak zareaguje agregátní nabídka, jak se to projeví ve velikosti výstupu (outputu). Představitelé Ekonomiky strany nabídky odsuzují chápání fiskální politiky jako stabilizační politiky, jinými slovy ovlivňování daní a vládních výdajů podle konkrétní fáze hospodářského cyklu (Péliová, Vincúrová, 2008, s. 91-92).

Nejznámější představitel Ekonomie strany nabídky byl A. Laffer. Tento proud vznikl v 70. letech v USA jako součást protikeynesovské hospodářské politiky. Podle Ekonomie strany nabídky je ekonomický růst možný ve svobodném tržním hospodářství a velmi ostře kritizují plnou zaměstnanost, vysoké zdanění důchodů a atd. Tato teorie však byla v osmdesátých letech překonána, protože se nenaplnily představy této ekonomické školy. Hlavním odpůrcem teorie byl J. Tobin, který poukázal na to, že snížení daní (to co hlásali

představitelé Ekonomie strany nabídky) je vlastně keynesovského politika orientovaná na stranu agregátní poptávky.

3.1.2 Cíle a funkce fiskální politiky

Cíle fiskální politiky jsou různé a vycházejí z makroekonomických a mikroekonomických determinantů. Cílem fiskální politiky v tomto pojetí je eliminovat negativní důsledky mikroekonomických a mimoekonomických tržních selhání. Státní rozpočet soustřeďuje veřejné zdroje na financování produkce veřejných statků, na kompenzaci negativních externalitních efektů, sociálně motivovanou redistribuci důchodů, a to bez snahy ovlivnit makroekonomické reálné proměnné, např. tempo ekonomického růstu. Prioritou je zajištění funkce stabilizační. Rozhodující je zde předpokládaný vliv veřejných financí na reálné proměnné (především na produkt a nezaměstnanost) se záměrem aktivně přispět k dosažení celkové makroekonomické rovnováhy (Dvořák, 2008, s. 26).

Podle Medvěda se cíle rozpočtové politiky rozdělují na tři základní cíle, které by měla účinná rozpočtová politika naplňovat:

- Udržovat agregátní fiskální disciplínu – makroekonomický aspekt.
- Alokovat zdroje v souladu s prioritami (společnosti, resp. vlády) - alokační efektivnost.
- Podpořit hospodárné a efektivní využití veřejných zdrojů (efektivní poskytování veřejných služeb) - technická efektivnost (Medvěd et al, 2011, s. 298).

Cílem fiskální politiky je zmírnění nepříznivého vývoje agregátní poptávky prostřednictvím změn vládních výdajů a daní. Určováním výšky a druhu příjmů a výdajů státního rozpočtu lze sledovat tak alokační, distribuční, jakož i stabilizační funkce.

Alokační funkce

V tržním hospodářství je rozdělení výrobních faktorů a statků mezi navzájem si konkurujícími alternativami regulováno trhem prostřednictvím decentralizovaných výměnných procesů. Toto „jedinečné“ postavení trhu jako nástroje alokace vychází z předpokladu, že výsledek fungujících konkurenčních trhů by měl být vždy efektivní. Znamená to, že množství, složení a kvalita všech vyrobených statků odpovídá preferencím spotřebitelů a že neexistuje plýtvání výrobními faktory.

Při splnění uvedených předpokladů trh zajistí výsledný stav, kdy se situace žádného účastníka na trhu nemůže zlepšit, aniž se nezhorší situace jiného účastníka. Reálně však tyto předpoklady nejsou splněny, a proto je v této souvislosti namísto otázka, jakým způsobem by do uvedených procesů měl zasahovat stát. Úkolem státu v tržním hospodářství v tomto kontextu je zajistit statky, které trh nabízí jen částečně nebo vůbec, a přitom sledovat hospodárné využívání výrobních faktorů na výrobu statků a služeb dle preferencí občanů.

Distribuční funkce

Výsledkem působení trhu je rozdělení důchodů a majetku. Pokud je rozdělení důchodů a majetku v rozporu se společenskou představou o spravedlnosti, je přirozená otázka, zda a jakým způsobem by stát mohl, případně měl pomocí nasazení svých finančně-ekonomických nástrojů změnit rozdělení důchodů a majetku, aby společensky chápánou nespravedlnost zmírnil nebo odstranil (např. stát stanoví úroveň minimální mzdy). Exaktní určení, což je nebo co není ekonomicky spravedlivé, je vždy výsledkem politické dohody. Paretovo kritérium se vztahuje výlučně na efektivnost alokace zdrojů, a proto není použitelné na řešení problémů spravedlnosti rozdělení důchodů a majetku. Kromě toho najít objektivní míru hodnocení spravedlnosti a nespravedlnosti je mimořádně složité, protože závisí na tom, které hodnoty ve společnosti dominují a které z nich jsou důležité.

Stabilizační funkce

Ani v zemích s rozvinutou tržní ekonomikou nevede automaticky tržní hospodářství fungující v reálných podmínkách podle principu efektivního využití výrobních faktorů a spravedlivého rozdělení statků a služeb k cenové stabilitě a k plné zaměstnanosti. V takových případech ovlivňuje stát prostřednictvím vybraných relevantních nástrojů (příjmů a výdajů) změnu podmínek fungování ekonomiky s cílem stabilizovat další ekonomický vývoj. Při řešení stabilizačního problému fiskální politikou státu je důležité, zda výkyvy v konjunkturálním cyklu mají systémový charakter pro nedokonalosti trhu, nebo zda vznikají až následně – jako důsledek státní intervence (Sivák et al, 2007, s. 24, 25).

3.1.3 Nástroje fiskální politiky

Nástroje fiskální politiky mohou mít dvojí charakter. Jedná se o automatické stabilizátory a diskrétní opatření. Automatické stabilizátory jsou opatření fiskální politiky, které pokud jsou jednou zavedeny, nevyžadují další zásahy státu. Automaticky stabilizují ekonomiku. Jde o mandatorní výdaje, progresivní daně z příjmů, transferové platby.

Jde o takové opatření fiskální politiky, které po jejich zabudování do systému působí automaticky proticyklicky. Vestavěné stabilizátory mají na rozdíl od záměrných opatření jednu výhodu a to nulové vnitřní zpoždění. Jejich automatické působení nebylo vždy dostatečně účinné a z uvedeného důvodu se v stabilizační fiskální politice uplatňují i záměrné opatření.

Záměrné (diskreční) opatření, která vyžadují zvláštní zásahy, mají takovou závaznost, že mohou být uplatněny pouze změnou příslušné právní normy. Jde například změny v daňových sazbách, zda zavedení nových daní. Patří sem také změny ve struktuře či objemu veřejných výdajů, například zvýšení investičních výdajů, výdajů na veřejně prospěšné práce, s cílem vytvořit pracovní místa atd. K těmto opatření také patří i opatření, které souvisejí s reformou sociálního nebo zdravotního systému. Největším problémem záměrných opatření je však to, že působí jako nástroj stabilizační politiky s určitým časovým zpožděním. Což má za následek snížení jejich účinnosti. Kromě toho mnohé z těchto opatření nejsou populární a často jsou politicky neprůchodné.

Státní orgány působí na vývoj ekonomiky prostřednictvím změn ve struktuře a výši rozpočtových příjmů a výdajů. Příjmy a výdaje se uskutečňují na základě pravidel, která přijal příslušný státní orgán. Pokud pravidla nejsou stanoveny, příjem či výdej si pak vyžaduje jednorázové rozhodnutí státního orgánu.

Nástroje fiskální politiky jsou nástroje, pomocí kterých se mají dosáhnout stanovených cílů v rozpočtové politice. Jsou rozmanité:

Příjmové nástroje rozpočtové politiky: Jsou to všechny formy rozpočtových příjmů, tj. daně, odvody, poplatky, clo atd. Nejdůležitějším nástrojem jsou daňové nástroje v podobě daňové sazby, zvýšení nebo snížení daní, osvobození od daní atd.

Výdajové nástroje fiskální politiky: jsou různé formy rozpočtových výdajů. Nejčastější jsou dotace, subvence, příspěvky, příděly, splácení státního dluhu a další (Beňová, 1999, s. 84).

Veřejné výdaje

Na veřejné výdaje lze pohlížet jako na tok finančních prostředků, které jsou v rámci veřejné rozpočtové soustavy alokovány na realizaci fiskálních funkcí státu na principu nenávratnosti a nerovnocennosti. Zdrojem krytí veřejných výdajů jsou v rámci veřejných rozpočtů veřejné příjmy; případně může docházet k jejich dluhovému financování. Účely veřejných výdajů jsou velmi rozmanité. Nejstarším účelem bylo a je financování činností samotné vlády. Velmi „starého“ data jsou i výdaje na obranu, bezpečnost, soudnictví apod. Z rozšiřováním aktivit státu přibývaly další účely například výdaje na sociální, vzdělávací, kulturní, ekologické a jiné cíle. Nejdiskutovanější jsou výdaje na ekonomické a regulační činnosti státu, které se rozšířily v druhé polovině 20. století (Hamerníková, 2010, s. 74,75).

Veřejné příjmy

Ve veřejných rozpočtech se soustřeďují finanční prostředky především z daňových příjmů. Daně tak představují rozhodující část příjmů veřejných rozpočtů. Na velikost příjmů veřejných rozpočtů ovlivňují různé faktory a faktory, například uplatňovaná hospodářská politika státu, politická situace v zemi, demografický vývoj (věková struktura obyvatelstva, úroveň jeho vzdělání atd.), Míra inflace zaměstnanost, resp. nezaměstnanost apod. Působení však může být i opačné – daně mohou ovlivňovat chování spotřebitele, podnikatele, podporovat příliv zahraničního kapitálu apod. A tak v konečném důsledku mohou zpětně ovlivňovat příjem veřejných rozpočtů i na hospodářskou politiku státu. Z toho vyplývá, že je přímá souvislost mezi uplatňovanou hospodářskou politikou státu a jeho daňovou politikou (Beňová et al, 2007, s. 110,111)

Mezi hlavní nástroje fiskální politiky, patří i státní rozpočet, který se v odborných literaturách vymezuje jako ekonomická kategorie, která je spojována s hospodařením státu. Lisý dále uvádí, že státní rozpočet je centralizovaný peněžní fond, který z účetního hlediska v podobě rozvahy bilancuje příjmy a výdaje. Návrh státního rozpočtu schvaluje zákonodárny orgán a nabývá formu rozpočtového zákona (Lisý, 2007, s. 484). Státní rozpočet tvoří nejdůležitější část veřejných financí, slouží k zajištění tzv. fiskálních cílů. Plní

především aktivní ekonomickou roli jako nástroj redistribuce národního důchodu a nástroj proticyklické regulace ekonomiky.

Z hlediska ekonomické teorie se při posuzování účinků fiskální politiky zohledňuje povahu makroekonomických veličin, na které se prostřednictvím tohoto typu politiky působí. Obecně je lze rozdělit do těchto skupin: (Hontyová, 2005, s. 26).

Makroekonomické veličiny ovlivňované plně:

- daňové systémy a sazby;
- nákupy zboží a služeb;
- zaměstnanost ve státním sektoru;
- transfery.

Makroekonomické veličiny ovlivňovány částečně:

- zdanitelné důchody (od nich odvíjející se výška daní);
- podpory v nezaměstnanosti;
- úroky;
- deficit státního rozpočtu;
- státní dluh.

Fiskální politika představuje proces stanovení daní, které jsou nejvýznamnější složkou státního rozpočtu a výdajů. Zmírňováním cyklických výkyvů podporuje fiskální politika ekonomický růst, zaměstnanost a cenovou stabilitu (Hontyová, 2005, s. 26-27).

3.1.4 Mechanismus opatření

Na vývoj ekonomiky působí státní orgány prostřednictvím změn ve struktuře a výši rozpočtových příjmů a výdajů. Tyto se uskutečňují na základě pravidel, která přijal příslušný státní orgán a v případě, že nejsou stanoveny, příjmy a výdaje si následně vyžadují jednorázové rozhodnutí. Mechanismus opatření tvoří:

- vestavěné stabilizátory;
- záměrné (diskreční) opatření.

Vestavěné stabilizátory jsou nástroje fiskální politiky, které po přijetí působí v ekonomice automaticky a nevyžadují další rozhodnutí příslušných státních orgánů. Jejich úkolem je působit jako proticyklické regulátory. Jako zabudované vestavěné působí:

- Progresivní důchodová daň = Při progresivní důchodové dani se progresivní daňová sazba zvyšuje postupně s růstem základu daně. V období cyklické expanze rostou důchody, zvyšuje se daň a v důsledku toho rostou příjmy státního rozpočtu. Použitelný disponibilní důchod roste pomaleji, a tím se brzdí růst spotřebitelské poptávky.
- Pojištění v nezaměstnanosti = funguje stejným způsobem. V době cyklické expanze roste zaměstnanost a zvyšují se platby na pojištění v nezaměstnanosti.
- Dotace k cenám zemědělských produktů, státní výkup zemědělských přebytků = klesá, neboť v době expanze ceny i poptávka rostou.

Progresivita zdanění a progresivita v platbách na pojištění v nezaměstnanosti způsobují, že daně a platby rostou rychleji než důchody. V recesi tento systém působí opačně. Tím, že roste nezaměstnanost, klesají důchody, ceny zemědělských produktů, snižují se daně, platby na pojištění v nezaměstnanosti. Současně rostou podpory v nezaměstnanosti a subvence k cenám zemědělských produktů. To znamená pokles příjmů do státního rozpočtu.

Záměrné diskrétní opatření jsou opatření fiskální politiky, které vyžadují jednorázové rozhodnutí státního orgánu. Patří k nim tato opatření:

- změna daňových sazeb;
- změny ve struktuře vládních výdajů;
- změny ve velikosti jednotlivých položek rozpočtových výdajů.

Tyto změny mají vliv na agregátní poptávku a nabídku a v konečném důsledku vyvolají změnu ve velikosti reálného produktu. Realizace fiskální politiky je procesem stanovování daní, které jsou nejvýznamnější položkou příjmové části rozpočtu a určováním výdajů. Tlumením cyklických výkyvů fiskální politika sleduje cíl: podporu ekonomického růstu, zaměstnanost a cenovou stabilitu (Lisý et al, 2005, s. 488, 489).

3.1.5 Typy fiskální politiky

Při ovlivňování ekonomiky může být cílem stabilizační fiskální politiky expanze nebo restrikce v závislosti na fázích hospodářského cyklu. Tomuto se pak přizpůsobuje výběr a působení jednotlivých dalších nástrojů stabilizační fiskální politiky. Stabilizační fiskální politika může být expanzivní, restriktivní nebo neutrální.

Expanzivní stabilizační fiskální politika využívá k expanzi přímé nástroje, tzn. především růst výdajů státního rozpočtu pro ovlivňování růstu agregátní poptávky. Tyto nástroje se zařazují do tzv. klasických nástrojů stabilizační fiskální politiky. Dále využívá nepřímé nástroje, tzn. především snížení daní, a tím ovlivnění růstu soukromé spotřeby a soukromých investic v důsledku relativně vyšších disponibilních finančních zdrojů soukromého sektoru. Případně kombinuje oba typy nástrojů a plánovaně připouští deficit státního rozpočtu, a když v praxi tento účinek může mít i vyrovnaný rozpočet. Důsledkem fiskální expanze je finanční nerovnováha – schodek SR (deficit) (Peková, 2011, s. 466).

Restriktivní rozpočtová politika já opačná, tj. používá taková opatření a nástroje, kterými dochází k pomalejšímu uvolňování rozpočtových zdrojů. Těchto je pak nedostatek, a proto dochází jakoby k přebytku hmotných zdrojů ve srovnání s rozpočtovými zdroji. Je to politika se snahou o přebytkový resp. vyrovnaný státní rozpočet. Použije se podle konkrétních podmínek, stanovených cílů a situace v národním hospodářství. Využívá se tehdy, když je třeba např. neutralizovat přebytek peněz, brzdit inflační tlaky a uvést do souladu hmotné a hodnotové procesy (Beňová, 1999, s. 83).

Cílem expanzivní fiskální politiky je zvýšení úrovně reálného produktu a snížení míry nezaměstnanosti. Výsledkem je zvýšení inflace. Expanzivní fiskální politika se používá v době, kdy se ekonomika nachází v recesi, to znamená, že ekonomika je pod hranicí svých výrobních možností. Důsledkem fiskální expanze je finanční nerovnováha – deficit státního rozpočtu. Účinky expanzivní fiskální politiky v důsledku snížení daní můžeme zkoumat ze dvou pohledů: z pohledu procesu stabilizace ekonomiky ale také z pohledu zvážení účinků při snížení osobních daní. V důsledku snížení daní se zvýší disponibilní příjem domácností, což umožňuje spotřebitelům zvýšit své výdaje. Důsledek rozdělení důchodů domácnosti na spotřebu a úspory vyvolává ekonomickou reakci, která závisí na způsobu, jakým domácnosti realizují svá rozhodnutí. Například, zda snížení daní je vnímáno jako dočasné nebo trvalé. Snížení daní ovlivní míru úspor domácností. Dočasné snížení daní v ekonomice ve stavu

plné zaměstnanosti se projeví, pouze v malé změně spotřeby domácnosti, která je víceméně jednorázovým zvýšením spotřebních výdajů.

V případě, že dojde k trvalému snížení daní, které je domácnostmi vnímáno jako trvalé, pak domácnosti budou vnímat větší nárůst svého disponibilního důchodu a pravděpodobně zvýší svou spotřebu mnohem více než při dočasném snížení daní. Nicméně nižší daně zvyšují fiskální deficit vlády. I v případě, že snížení daní má dlouhotrvající charakter, mnohé domácnosti uvažují, že pokud v důsledku snížení daní se zvýší veřejný dluh, tak budoucí daně budou vyšší a v dalším období dojde k poklesu jejich disponibilního důchodu v důsledku zvýšení daní a proto nezvyšují úroveň spotřeby. Ekonomika nacházející se ve stavu plné zaměstnanosti a současné snížení daní, musí být v budoucnu kompenzována zvýšením daně. Nárůst vládního deficitu bude odpovídat zvýšení soukromých úspor.

Při expanzivní fiskální politice dochází k napětí resp. ke konfliktu mezi jejími krátkodobými a dlouhodobými cíli. Jde o zvážení účinků fiskální politiky a zodpovězení otázky, jakým způsobem stimulovat agregátní poptávku. Pokud se ekonomika nachází na úrovni potenciálního produktu, musí vláda zvážit, jaká opatření použije z časového hlediska na naplnění jednotlivých cílů. Aplikování expanzivní fiskální politiky pokud se ekonomika nachází na úrovni potenciálního produktu, má význam, pokud jsou v ekonomice nevyužité hospodářské zdroje. Fiskální stimul může zvýšit investice, ale pokud se ekonomika pohybuje v blízkosti potenciálu, takový stimul vyvolá zvýšení veřejného dluhu a může případně stisknout soukromé investice (crowding out effect).

3.1.6 Fiskální nerovnováha

Hlavním problémem fiskální politiky je řešení otázek fiskální nerovnováhy, tedy nerovnováhy mezi rozpočtovými příjmy a výdaji. Fiskální nerovnováha může nabýt následující formy:

- přebytek státního rozpočtu;
- schodek (deficit) státního rozpočtu;
- státní dluh;
- veřejný dluh.

Přebytek státního rozpočtu a schodek státního rozpočtu jsou projevem krátkodobé fiskální nerovnováhy. Státní dluh a veřejný dluh jsou projevem dlouhodobé fiskální nerovnováhy (Beňová, 2007, s. 149). K státnímu deficitu dochází tehdy, když státní výdaje převyšují příjmy, v ekonomické teorii podle příčin rozlišujeme strukturální (vzniká v důsledku nesprávné struktury rozpočtu v období, kdy je ekonomika na úrovni potenciálního produktu) a cyklický deficit (způsobený výkyvy v ekonomickém cyklu). Kumulací schodků státního rozpočtu dochází ke vzniku státního dluhu, který je součástí veřejného dluhu spolu s dluhem státních fondů, veřejných rozpočtů a dlouhém rozpočtových organizací.

Hlavním problémem fiskální politiky je řešení otázek fiskální nerovnováhy, což znamená nerovnováhy mezi rozpočtovými příjmy a výdaji. Představuje jeden z hlavních problémů veřejných financí a je předmětem mnoha diskusí. Fiskální nerovnováha je stav, který vznikne, pokud objem veřejných výdajů převyšuje objem veřejných příjmů. Projevem krátkodobé fiskální nerovnováhy jsou přebytek státního rozpočtu a schodek státního rozpočtu. Státní dluh a veřejný dluh jsou zase projevem dlouhodobé nerovnováhy. Krátkodobá fiskální nerovnováha představuje stav nesouladu mezi rozpočtovými příjmy a rozpočtovými výdaji v jednom rozpočtovém období. Mezi veřejnými příjmy a výdaji mohou vzniknout různé situace, např. veřejné příjmy se rovnají výdajům, veřejné příjmy převyšují vládní výdaje a veřejné příjmy jsou nižší než výdaje. Při krátkodobé nerovnováze nemusí deficit znamenat fiskální problém, protože jeho možné řešit jinak než jen fiskálními nástroji. V případě dlouhodobé fiskální nerovnováhy se deficit stává skutečným problémem. Nastává tzv. odložení deficitu, které se transformuje do veřejného dluhu. Veřejný dluh je splácen z budoucích daní a to má za následek závažné dopady na ekonomiku.

Při analýze deficitu se uplatňují dva přístupy, statický (po skončení rozpočtového roku) a dynamický (v průběhu rozpočtového období). Oba přístupy mají pro rozpočtovou a fiskální politiku význam. Pokud v rámci veřejného rozpočtu nastane situace, kdy rozpočtové příjmy převyšují výdaje, nastává přebytek rozpočtu. Samozřejmě při posuzování rozpočtu je nutné zohlednit faktor času, protože saldo může mít kladnou i zápornou hodnotu a může být plánované a také může vzniknout v průběhu rozpočtového období i po jeho ukončení. Největší pozornost je věnována státnímu rozpočtu a hlavně jeho schodku. Celkový schodek rozpočtu můžeme definovat jako velikost primárního deficitu a úroků z veřejného dluhu.

Formy projevu fiskální nerovnováhy v podobě schodku nepředstavují celkový stav veřejných financí, ale pouze prostředků, které procházejí rozpočtem, jinými slovy řečeno takto chápaný schodek (deficit) neodráží skutečné finanční řízení vlády se všemi peněžními prostředky, které mají veřejný charakter (Sivák et. al., 2007, s. 229). Rozpočtový deficit a veřejný dluh se stávají v ekonomikách často vyskytujícím se jevem. Pro mnohé vlády světa představují jeden z největších problémů mezigeneračních přenosů. Výšku schodku veřejných financí i vládního dluhu, ovlivňují několik faktorů jako míra inflace, úroková míra v národním hospodářství jakož i různé metodologické přístupy při jeho měření a výraznou měrou jeho výšku ovlivňuje i sklon vlád k zadlužování (Muchová, Lisý, 2009, s. 1).

3.1.7 Nedostatky a limity fiskální politiky

Časová prodleva

Časová prodleva účinnosti v případě fiskální politiky je značné. Je to způsobeno řadou faktorů. První zpoždění přichází již ve fázi rozpoznání problému v ekonomice. Následně je nutný další čas na tvorbu a přijetí správného rozhodnutí, co je vlastně třeba udělat a jaká opatření mají být přijata, aby bylo dosaženo požadovaného stavu. Poslední zpoždění přichází ve fázi samotné implementace a projevení se přijatých opatření, což je způsobeno i s delším trváním multiplikačního efektu.

Problémy se změnou daňové politiky a vládních výdajů

Zde nastává problém, pokud se stát snaží o restriktivní fiskální politiku. Pro voliče není nepříznivé, pokud se vládní výdaje zvyšují a daně snižují, ale v opačné situaci se projevuje nespokojenost. Rovněž pro tvůrce politiky je snazší financovat dodatečné výdaje a pokrýt pokles daňového výtěžku prostřednictvím rozpočtového deficitu, přičemž ale jeho výška rovněž ovlivňuje přijatá opatření, jak najít prostor pro snížení vládních výdajů nebo zvýšit daně.

Konflikt mezi zájmem vlád na jednotlivých úrovních

Názory na to, jaký stav se má docílit a jaké kroky směřující k tomuto stavu mají být podniknuty, se liší na jednotlivých úrovních veřejné správy. To, co pokládá federální vláda za nejlepší rozhodnutí, může být v rozporu s názory tvůrců politiky na krajských a městských úrovních. Rovněž se hospodářská situace může lišit v rámci jednotlivých krajů.

Zatímco jeden kraj může pociťovat známky recese, další kraj ní nemusí být vůbec dotčen a to způsobuje stejně problémy v jednotném rozhodnutí.

Vytěšňování soukromých investic

Při implementaci fiskální politiky může dojít ke zvýšení úrokové míry nebo ke snížení částky prostředků, které jsou přístupné pro financování soukromých investic. Pokud dojde k tomuto stavu, hovoří se o vytěšňování soukromých investic.

Dopady deficitu

Pokud je fiskální politika financována z rozpočtového deficitu, tak v případě daní je tento příjem přesunut od daňových poplatníků k majitelům dluhopisů, protože úroky, které jsou navázány na rozpočtový deficit, jsou placené z daňových příjmů. Deficit rovněž zatěžuje i další generace, a pokud je dluh přesunut do zahraničí, ekonomika státu přichází o finanční prostředky.

3.2 Fiskální multiplikátor

Fiskální multiplikátor je poměr, v němž je změna v HDP ovlivněna vládními výdaji. Fiskální multiplikátor se používá k měření efektů vládních výdajů (fiskální politiky) na následující úroveň příjmu země. Teoreticky, navýšené vládní výdaje mohou vést k navýšení spotřeby, která pak vede k cyklu spotřeby a tvorbě blahobytu.

Fiskální multiplikátor popisuje efekty změn ve fiskálních nástrojích na reálném HDP. Je definován jako míra změny v reálném HDP ke změně ve fiskální rovnováze. Efekty fiskálního multiplikátoru se nemusí bezpodmínečně měřit na reálném HDP. V úvahu přichází i vliv fiskální politiky na počet pracovních míst.

Existuje několik modelů multiplikátorů. Vypovídací hodnota modelů pocházejících z keynesiánské teorie není v dnešní době považována za dostatečnou. A to proto, že nebere v úvahu změnu chování spotřebitelů, oproti jejich chování v minulosti. Neoklasické modely pracují na mikroekonomickém základě a v úvahu berou plně informované spotřebitele, kteří se snaží maximalizovat svůj užitek a firmy, které se snaží maximalizovat své zisky. Teoretický model reálného hospodářského cyklu se v poslední době sloučil s neoklasickým modelem. Tento nový model v sobě zahrnuje optimalizaci chování na individuální úrovni. Předpoklady jsou plně flexibilní ceny a mzdy. Tento model staví na keynesiánských základech,

ale přidává mikroekonomický přístup k uživatkové funkci spotřebitele. V nové keynesiánské teorii modely pracují s předpoklady, že spotřebitel se dívá do budoucnosti a má racionální očekávání. Firmy se snaží o maximalizaci zisku. Nové keynesiánské modely se ve fiskální politice nepoužívá však až v takové míře jako se používají při měření efektů monetární politiky.

Fiskální multiplikátory se mohou dělit na výdajové a daňové multiplikátory. U obou je důležitá mezní mírná spotřeby, tedy kolik z takto vzniklého disponibilního příjmu domácnosti spotřebují. Výdajový multiplikátor odhaduje, jaký efekt budou mít vládní výdaje. Tedy jaké celkové navýšení spotřeby způsobí navýšené vládní výdaje. Daňový fiskální multiplikátor určuje, jaký efekt má snížení daní. Odhaduje, jaké navýšení spotřeby vyvolá snížení daní.

Nejpoužívanější jsou dva druhy multiplikátoru:

- Dopadový multiplikátor: $(\Delta Y (t)) / (\Delta G (t))$;
- Časový multiplikátor: $(\Delta Y (t + i)) / (\Delta G (t))$, t může představovat kvartál nebo rok, v závislosti na frekvenci dat.

Správný výběr multiplikátoru je důležitý při makroekonomických předpovědích, stejně jako je důležitý je při schvalování fiskální politiky. Navzdory jejich výhodám nejsou v běžné praxi často používané, protože je velmi obtížné oddělit přímé efekty šokové fiskální politiky na HDP, stejně jako určit jejich přesné časové působení.

3.3 Státní rozpočet

Než uvedeme teoretické vymezení státního rozpočtu, je třeba definovat pojem veřejný rozpočet. Podle Ministerstva financí je veřejný rozpočet střednědobým ekonomickým nástrojem finanční politiky státu. Rozpočtem veřejné správy se přerozdělují veřejné prostředky na zajištění financování funkcí státu. Sestavuje se každoročně nejméně na 3 rozpočtové roky. Rozpočtový rok je shodný s kalendářním rokem. Rozpočet veřejné správy tvoří: státní rozpočet na daný rok a souhrn rozpočtů ostatních subjektů veřejné správy na daný rok a na následující dva rozpočtové roky, přičemž závazný je pouze rozpočet na daný rok. Státní rozpočet je základní součástí rozpočtu veřejné správy a zajišťuje se jím financování hlavních funkcí státu v daném rozpočtovém roce.

Pro bližší objasnění významu státního rozpočtu bychom rádi uvedli definici státního rozpočtu z pohledu makroekonomické teorie, která na státní rozpočet nahlíží jako na ekonomickou kategorii. „Státní rozpočet jako ekonomická kategorie, která se historicky vyvíjela spolu s rozvojem výroby a postavením státu a jeho funkcí, je spojen s hospodařením státu. V závislosti na státoprávního uspořádání představuje soustavu rozpočtů na všech vládních úrovních. Ve všeobecném chápání se mluví o veřejném rozpočtu jako o finanční bilanci na příslušném stupni veřejné vlády, která má zabezpečit potřeby veřejné ekonomiky a cíle fiskální politiky. Státní rozpočet představuje:“

- peněžní fond;
- bilanci;
- zákon;
- nástroj fiskální politiky (Hontyová, 2005, s. 9).

Státní rozpočet z hlediska fondového chápání je centralizovaným peněžním fondem. Z hlediska účetnictví je státní rozpočet bilancí příjmů a výdajů. Hlavním zdrojem příjmů jsou daně, které jako povinné platby odvádějí fyzické, právnické osoby a instituce. Výdaje státního rozpočtu jsou určeny na udržování veřejné správy a jsou také spojeny s platbami za zboží a služby s placením úroků z vládních úvěrů. Návrh státního rozpočtu schvaluje zákonodárny orgán a nabývá formu rozpočtového zákona. Schvaluje se na dobu jednoho roku a měl by být závazným finančním plánem. Státní rozpočet představuje veřejné finance, které se využívají za účelem udržení resp. zabezpečení makroekonomické stability. Stát prostřednictvím makroekonomických nástrojů zasahuje do ekonomiky tím, že prostřednictvím příjmů a výdajů ovlivňuje agregátní poptávku a agregátní nabídku. Státní rozpočet je na základě výše uvedených skutečností významným nástrojem fiskální politiky (Hontyová, 2005, s. 9).

Autoři Mrkývka, Pařízková, Radvan, (2010, s. 15) uvádějí, že rozpočtem v nejširším významu se rozumí přehled veřejného nebo soukromého hospodaření za určité sledované období – rozpočtové období. V odborné literatuře definice pojmu rozpočet není jednoznačně vymezena. Důvodem je především to, že rozpočet sehrává ve společnosti dvojí roli, a to roli ekonomickou a roli státoprávní. Většinou bývá rozpočet posuzován z ekonomické (hospodářské) stránky jako plán hospodaření stanoven na určité, časově vymezené, zpravidla jednoleté finanční období, jehož hlavní náplní jsou příjmy a výdaje spojené s tímto obdobím.

Podle Pekové (2008, s. 124) je „státní rozpočet jako ústřední rozpočet nejdůležitějším veřejným rozpočtem, protože soustřeďuje největší část příjmů rozpočtové soustavy a podílí se tak na nejvíce na nenávratném přerozdělování významné části hrubého domácího produktu přes rozpočtovou soustavu a to především prostřednictvím daní. Je nejdůležitějším finančním (ale i politickým) nástrojem využívaným ústřední vládou v hospodaření státu. Je také nejdůležitějším prostředkem redistribuční a stabilizační politiky státu.“

3.3.1 Struktura státního rozpočtu

Bakeš (2009, s. 108) uvádí že, v nejobecnějším chápání státního rozpočtu jsou jeho obsahem veškeré příjmy a výdaje, jakož i vazby na ostatní rozpočty. Těmito vazbami jsou finanční vztahy v podobě dotací, návratných finančních výpomocí či naopak odvodů. Zatímco na straně příjmů jde o očekávané příjmy, na straně výdajů jde o okruh potřeb, které je třeba uhradit. Jedná se nejčastěji o opakující se výdaje např. na správu státu či sociální zabezpečení, ale také o zajištění dalších úkolů a cílů, které chce stát dosáhnout a musí je i finančně zajistit. Tím se postavení obou stran rozpočtové bilance liší – výdaje vycházejí z určitého nutného minima, které je nezbytné pro fungování státu, a proto je možné tyto potřeby dost přesně vyjádřit, ale na straně příjmů tomu tak není.

Příjmy jsou vždy vyjádřením určitého očekávání založeného na ekonomických a právních normách, jejichž realizace nemusí vždy korespondovat s ekonomickou prognózou. Vždy je nutné vycházet z takového minima příjmů státu, které bude schopné zajistit nejnnutnější potřeby státu. Příjmy se dají dělit podle toho, zda mají vratný nebo nevratný charakter. U vratných příjmů je nutné počítat s tím, že je to řešení zdrojů pro jeden nebo několik let a že za určitou dobu se musí vytvořit zdroje pro navrácení takto získaných příjmů (příkladem jsou státní dluhopisy). U nenávratných příjmů se jedná o prostředky, které se dají využít k plnění státních funkcí a není nutné je vracet tomu, kdo je poskytl. U příjmů nenávratného charakteru můžeme nalézt i další členění, na příjmy daňové a nedaňové. Nedaňové příjmy jsou zpravidla nepravidelné, např. příjmy z prodeje majetku státu. Daňové příjmy se dají rozlišovat podle toho, zda jde o daně přímé nebo nepřímé apod (Marková, 2001, s. 31).

Příjmy státního rozpočtu tvoří:

- daně, pokuty a jiné sankce spojené s daní;
- poplatky, pokuty a jiné sankce spojené s poplatkem a jiné sankce;
- úroky z prostředků získaných z úvěrů přijatých vládou získané za období od jejich přijetí do jejich použití;
- příjmy kapitol;
- vrátky příspěvků, dotací a odvody vyplývající ze zúčtování finančních vztahů se státním rozpočtem;
- výnosy z majetkových účastí státu a příjmy z převodu správy majetku ve vlastnictví České republiky;
- odvod za porušení finanční kázně podle tohoto zákona s výjimkou odvodu za porušení finanční kázně z prostředků Evropské unie;
- penále a pokuty v souladu s § 31 a 32 zákona, přičemž příjem z penále za porušení finanční kázně z prostředků Evropské unie se sníží o úrok z prodlení zaplacený Evropské unii;
- vrátky za prostředky státního rozpočtu vráceny Evropské unii v předchozích letech;
- podíl na vybraných finančních prostředcích odváděných do rozpočtu Evropské unie jako kompenzace výdajů souvisejících s jejich výběrem;
- úroky z kreditních zůstatků peněžních prostředků vedených na účtech státní pokladny v České národní bance, bance nebo pobočce zahraniční banky;
- výnosy z prostředků státního rozpočtu, pokud zvláštní předpis nestanoví jinak;
- další příjmy stanovené zvláštním zákonem.

Podobně jako příjmy státního rozpočtu, můžeme i výdaje dělit podle různých kritérií. Jedním z nich je členění na výdaje vratné a nenávratného charakteru (Marková, 2001, s. 31-32). Výdaje nevratné povahy jsou takové platby, kdy jsou finanční prostředky nenávratně vydáno, například na zajištění veřejných statků atd. Výdaje návratné povahy jsou takové, které jsou ze státního rozpočtu vydávány za účelem zhodnocení a aby se vrátili do rozpočtu ve vyšší částce v budoucnosti. Jedná se například o výdaje spojené s nákupem cenných papírů, uložení volných finančních prostředků na termínovaný účet, atd (Pařízková, 2008, s. 112-113)

Jiným členěním může být členění na výdaje plánované a neplánované. Mezi plánované výdaje se řadí ty, které se dají poměrně přesně stanovit, mezi neplánované ty, které mají zpravidla náhodný charakter, vyskytnou se v průběhu rozpočtového období (podpory při živelných pohromách). Výdaje státního rozpočtu můžeme členit i na běžné ze kterých se financují běžné potřeby v příslušném rozpočtovém roce a kapitálové výdaje, které slouží k financování dlouhodobých, zejména investičních potřeb, přesahujících jedno rozpočtové období (Marková, 2001, s. 32). Výdaje státního rozpočtu na základě zákona o rozpočtových pravidlech veřejné správy se hradí:

- výdaje státních rozpočtových organizací a příspěvky státním příspěvkovým organizacím;
- výdaje vyplývající z mezinárodních smluv, kterými je Slovenská republika vázána;
- výdaje související s poskytováním mezinárodní pomoci rozvojovým zemím a nejméně rozvinutým zemím;
- odvody Evropské unii;
- výdaje na úhradu nákladů přeneseného výkonu státní správy obcím a vyšším územním celkem;
- závazky státu vyplývající z plnění povinností stanovených zvláštními předpisy,
- úroky a poplatky spojené se správou schodku státního rozpočtu a správou státního dluhu upravené o rozdíl úroků z finančních operací provedených Agenturou pro řízení dluhu a likvidity a nákladů na tyto finanční operace;
- úroky spojené s realizací záruky poskytnuté státem, pokud nejsou poskytnuty formou návratné finanční výpomoci;
- další výdaje stanovené zákonem o státním rozpočtu nebo zvláštním zákonem.

3.3.2 Rozpočtový deficit a způsoby jeho financování

V obecném smyslu deficit státního rozpočtu vzniká, pokud celkový objem výdajů je vyšší než celkový objem příjmů v daném rozpočtovém období. V ekonomické teorii existují dva druhy schodku:

- Aktivní (strukturální) schodek má záměrný, chtěný – ex ante charakter. Vláda z různých příčin se rozhoduje pro deficitní výsledek svého hospodaření a uplatňuje expanzivní fiskální politiku.
- Pasivní (cyklický) schodek vzniká v důsledku vlivu vnějších faktorů. Jedním z těchto faktorů je právě hospodářský cyklus. Na rozdíl od aktivního schodku, je záměrný, je pasivní schodek následný či nechtěný – ex post. Pasivní deficit zvyšují úroky z veřejného dluhu.

Rozpočtový deficit je možné financovat různými způsoby. Existují dvě základní možnosti financování deficitu. Prvním je dluhové financování deficitu a druhou možností je monetární financování deficitu.

Dluhové financování rozpočtového deficitu se používá na financování půjčky nebo úvěru. Podle toho můžeme rozlišit dluhové financování na úvěrové a úvěrové financování. Přičemž půjček financování k financování schodku využívá státní cenné papíry, které mohou nakupovat jednotlivci i firmy a komerční banky. Takto nabyté peněžní prostředky lze využít k financování výdajů vlády podobně jako daňové příjmy. Úvěrové financování využívá k financování rozpočtového deficitu úvěr. Tento stát může získat pomocí domácího nebo zahraničního úvěru. Proto mnozí autoři tento způsob nazývají financování rozpočtového deficitu domácím úvěrem a financování rozpočtového deficitu zahraničním úvěrem.

Monetární financování rozpočtového deficitu je možné nazvat emisním financováním deficitu. Je to specifický případ úvěrového financování rozpočtového deficitu, kdy je takový úvěr poskytnutý centrální bankou. Monetární financování rozpočtového deficitu prostřednictvím centrální banky se ve většině států omezuje. Vyžaduje se, aby o způsobu financování rozpočtového deficitu v takovém případě rozhodla nezávislá centrální emisní banka, která je zodpovědná za měnovou situaci (Lipták, 1999, s. 241-242).

3.4 Veřejný dluh

Chronicky se opakující schodek a v jeho důsledku narůstající veřejný dluh jsou často diskutovaným tématem v každé společnosti. Jde o relativně složitý teoretický ale i praktický hospodářsko-společensko-politický problém. Veřejný dluh v současnosti představuje velké riziko v rozvoji národních ekonomik. Zadluženost má mnoho forem a zasahuje v podstatě všechny části ekonomiky a společnosti (Staněk, 2004, s. 255). Veřejný dluh, který je pro stabilitu veřejných financí rozhodující, vzniká na úrovni veřejného sektoru kumulací schodků jednotlivých rozpočtů veřejné správy z předchozích let.

Veřejný dluh je souhrnem závazků vládního sektoru jako celku, představuje celkovou částku pasiv vlády. Odráží se v něm dluh všech složek veřejného rozpočtu, není to však pouze jejich jednoduchý součet. Je to konsolidovaný dluh, což znamená, že vylučuje vzájemné závazky a pohledávky jednotlivých složek veřejného rozpočtu. Saldo veřejných financí vyjádřené jako rozpočtový schodek nebo přebytek, je tokovou veličinou (deficit je tok nového dluhu, který vzniká, když vláda vydává více, než získává ve formě daňových příjmů (Samuelson, Nordhaus, 2000, s. 670).

Dvořák pod pojmem veřejný dluh chápe (2008, s. 79-80) pohledávku vůči současné i budoucí daňové povinnosti obyvatelstva. Veřejný dluh označuje dluh všech prvků, které tvoří soustavu veřejných financí:

- Dluh centrální vlády označován jako státní dluh.
- Dluh místní správy a samosprávy zahrnuje dluhy krajů a obcí.
- Dluhy parafiskálních fondů (Fond zdravotního pojištění).

V odborné literatuře nacházíme různé druhy členění veřejného dluhu. Uvedeme si nejdůležitější z nich. Podle Siváka je nezbytné rozlišovat: (Sivák, 2007, s. 259).

- Hrubý dluh, zahrnuje celkový objem závazků státu, územní samosprávy a dalších institucí bez ohledu na pohledávky státu.
- Čistý dluh můžeme vyjádřit jako hrubý dluh zmenšen o částku rovnající se pohledávkám vlády vůči ostatním subjektům. Pokud tedy chceme zjistit skutečnou velikost veřejného dluhu, je třeba od hrubého dluhu odečíst pohledávky. Čistý veřejný dluh vyjadřuje rozsah povinností veřejné správy splnit své závazky mnohem lépe než hrubý veřejný dluh.

Další členění sleduje časové hledisko splatnosti veřejného dluhu. Podle Pekové (2008, s. 484) členíme veřejný dluh na krátkodobý, splatnost do jednoho roku. Střednědobý dluh, splatnost obvykle do deseti let a dlouhodobý, má splatnost nad deset let. Autoři Medvěd a Němec (2007, s. 97) dále uvádějí, že vzhledem k rozmanitosti faktorů, které působí na výši dluhu, reálná změna jeho objemu nezávisí pouze na přírůstcích způsobených rozpočtovými deficity. Je nutné vnímat vztah mezi rozpočtovým schodkem a veřejným dluhem jako oboustranný, kde tento schodek může zapříčinit problém zadlužení vlády. K rozpočtovému a dluhovému problému dochází i z důvodu, že úroky veřejného dluhu vstupují do rozpočtových výdajů.

3.4.1 Příčiny vzniku veřejného dluhu

Rozpočtové deficity, jak bylo výše zmíněno, s veřejným dluhem souvisejí, avšak nejsou jedinou příčinou růstu veřejného dluhu. Veřejný dluh může vznikat i tím, že stát převezme závazky za jiné ekonomické subjekty. Také výška veřejného dluhu nezávisí pouze na výsledcích veřejných rozpočtů, ale i na inflaci, která jeho reálnou hodnotu ovlivňuje (Hamerníková, Maaytová, 2010, s. 144).

Nejvýznamnější příčinou vzniku veřejného dluhu je dlouhodobý deficit státního rozpočtu. Proto faktory, které vyvolávají deficit, přímo nebo nepřímo, ve větší nebo menší míře ovlivňují i na vznik veřejného dluhu. Velikost, kterou se rozpočtový deficit podílí na výši veřejného dluhu, závisí na způsobu jeho financování (rozpočtová příčina). Vedle rozpočtových příčinách jsou i mimorozpočtové příčiny. Mezi mimorozpočtové příčiny se nejčastěji uvádí převzetí závazků za jiné ekonomické subjekty. Na prvním místě v mimorozpočtových příčinách jsou především živelné katastrofy a války. Jde o významné náklady na financování důsledků katastrof, jakož i o financování válečných výdajů (Sivák, 2007, s. 256-257).

Pro mnoho zemí je problémem tzv. dluhová past. Podle Medvěda dluhová past nastává tehdy pokud, úroková míra je vyšší než reálné tempo růstu hrubého domácího produktu (dále jen HDP). Vysoké úroky zvyšují podíl dluhu na HDP, a to také i při nulovém primárním deficitu. Dluh tak pokryje stále větší část HDP. Země EU řeší tuto dluhovou past prostřednictvím nástrojů restriktivní fiskální politiky. Jedná se zejména o omezení výdajů na veřejnou správu včetně kapitálových výdajů, navýšení podílu aktivní obchodní bilance. Při posuzování dluhu dané země a makroekonomických souvislostí má významnou roli

nejen ukazatel objemu veřejného dluhu, ale také i ukazatel podílu dluhu na HDP, též označovaný také jako dluhový poměr (Medvěd, Němec a kol., 2011, s. 480).

3.4.2 Financování veřejného dluhu

Teorie veřejných financí se zabývá otázkami, zda financování veřejného dluhu představuje skutečný přesun břemene na další generace. A to bez ohledu na to, zda půjčované zdroje spotřebovává současná generace, nebo jejich tato generace investuje. Obecně zadlužování nemá důsledek přesunu břemene na budoucí generace, ale snižuje investice do kapitálových statků. Pokud tedy užítky z kapitálových výdajů budou realizovat až v budoucnu, je možné tvrdit, že z hlediska mezigenerační spravedlnosti je přesun břemene oprávněn. Důsledky břemene zahraničního a domácího dluhu jsou různé. Při zahraničním dluhu se jedná o to, že občané zadlužené země, získaly protihodnotu, kterou sami nevytvořili. Co však neznamená utahování si opasků pro současnou generaci, protože dodatečné zdroje na současnou spotřebu byly získány ze zahraničí.

Financování veřejných výdajů půjčkou znamená přesun břemene na budoucí generace tím, že budou mít povinnost obsluhovat zahraniční dluh a platit úroky. Přestože financování domácí a zahraniční půjčkou je zatěžováním příští generace podobné, volba mezi nimi není neutrální. Přednost by měla mít ta z nich, která zatěžuje budoucí generace méně. A především ta, která je méně nákladná a je při nižší úrokové míře. Splácení zahraničního dluhu představuje splácením úroků čistý odliv bohatství státu. V této souvislosti je důležité zdůraznit, zda financování veřejného dluhu znamená skutečně přesun jeho břemene na budoucí generace? Ať už jsou názory mnohých autorů různé, je důležité konstatovat, že je to především velmi vážný a složitý problém (Muchová, Lisý, 2009, s. 26).

3.4.3 Rizika a negativní důsledky veřejného dluhu na státní rozpočet

Se vznikem veřejného dluhu jsou spojeny i důsledky, které můžeme rozdělit do následujících kategorií. Rozpočtové důsledky – při sestavování rozpočtu musí vláda počítat s finančními prostředky, které jsou nezbytné k placení úroků z veřejného dluhu. Pokud vláda zdědí veřejný dluh, pak úrokové náklady představují vnější exogenní faktor. Tento faktor často vede k dalšímu kumulaci veřejného dluhu (Tomášková, 2006, s. 108). Další pohled na důsledky veřejného dluhu uvádí Dvořák (2008, s. 127), podle něj vztah mezi rozpočtovým deficitem a veřejným dluhem nejen jednosměrný. Rozpočtový deficit rozhodujícím způsob

přispívá ke zvyšování veřejného dluhu a ten však následně komplikuje budoucí rozpočtovou situaci. V mnoha státech dochází ke zpětnému propojení rozpočtového a dluhového problému. Vzniká tak začarovaný kruh. Čím vyšší je rozpočtový deficit, tím je vyšší veřejný dluh i úroky z veřejného dluhu. Vyšší úroky z veřejného dluhu vedou ke zvyšování veřejných výdajů. Úroky z veřejného dluhu se tak stávají rozpočtovou záležitostí, která vyvolává stále větší tlaky na výdajové straně a urychluje kumulaci veřejného dluhu. Fiskální důsledky – úroky z veřejného dluhu zvyšují veřejné výdaje a tím zmenšují prostor pro aktivní fiskální politiku. Podíl aktivní složky celkového deficitu klesá, současně s růstem jeho pasivní složky.

Redistribuční důsledky při vnitřním dluhu popisuje Peková (2008, s. 492) následovně. Při vnitřním dluhu je nominální hodnota emitovaných státních cenných papírů tak velká, že ji nemůže nakupovat převážná většina domácností. Daně do rozpočtu hradí všichni, ale na úrocích z veřejného dluhu profitují jen někteří – bohatí. V případě vnějšího veřejného dluhu se zvyšuje nebezpečí odlivu úrokových výnosů do zahraničí.

3.5 Krize

Krize se charakterizuje jako těžký přechodný stav, vrcholné období překonávající největší potíže, nedostatek a úpadek. Finanční krize představuje v současnosti jednu z nejdiskutovanějších témat. Můžeme jen souhlasit s mnoha médii, že krize hýbala světem. Momentální situace navíc jen potvrzuje, že v rámci každé ekonomiky může nastat situace, kdy dojde k narušení jejího plynulého chodu.

Taková situace může být vyvolána a ovlivněna mnoha faktory. Často krát její předcházejí různé šoky, i když ty ne vždy musí bezprostředně vést ke krizi. Můžeme mluvit o nejrůznějších formách šoků, mezi které řadíme i následující:

- nabídkové šoky – jedná se o výrazné změny v cenách důležitých komodit, jako jsou například zlato nebo ropa;
- šoky kapitálových toků / devizové šoky – projevují se jako potřeba absorpce nebo poskytnutí likvidity peněžnímu trhu ve velkém objemu, nebo potřeba podpořit trh na úpravu devizového kurzu;
- šoky likvidity ve vztahu k příslušnému finančnímu trhu nebo finanční institucí;

- znamená rozsáhlý pokles cen cenných papírů a z toho odvozený nedostatek likvidity;
- úvěrové šoky – projevuje se jako hrozba neochoty úvěrovat ze strany finančních zprostředkovatelů, respektive zpřísnění poskytování úvěrů;
- monetární šoky – jde o rychlý pokles nebo růst poptávky po penězích,
- šoky neefektivnosti nástrojů – projevuje se jako nefunkčnost systému operativního strategického řízení (Kotlebová – Chovancová, 2010, s. 295);

Jak jsem již uvedla, zmíněné šoky nemusí vždy vést k finanční krizi. Kromě jiného, finanční krizi mohou předcházet i jiné příčiny jako jsou hospodářská recese, neschopnost státu plnit mezinárodní závazky, neefektivní systém řízení určitého segmentu hospodářské politiky, selhání regulačních orgánů nebo krach významné finanční instituce mezinárodního významu.

Samotný pojem finanční krize se jen těžko definuje. V odborné slovenské, ale i zahraniční literatuře se můžeme setkat s jejím několika definicemi. Goldsmith finanční krizi charakterizuje jako prudké, okamžité, ultracyklické zhoršení všech nebo velké většiny finančních indikátorů jako jsou krátkodobá úroková sazba, cena aktiv (akcie, nemovitosti, půda), nesolventnost firem a úpadky finančních institucí. Bordo definuje finanční krizi jako změnu v očekáváních z důvodu obavy z úpadku finančních institucí, směřující ke konverzi reálných a nelikvidních aktiv do peněžní formy (In: Lawson – Zemková, 2008).

J. Musílek finanční krizi komplexně definuje, jak výrazné zhoršení velké většiny finančních indikátorů, což se projevuje nedostatečnou likviditou finančního systému, rozsáhlou insolventností finančních institucí, nárůstem volatility výnosových měr finančních instrumentů, výrazným poklesem hodnoty finančních a nefinančních aktiv a podstatným snížením rozsahu alokace úspor ve finančním systému. V odborné literatuře se také můžeme setkat s konstrukcí generací modelů krizí podle Krugmana, které osvětlují příčiny vzniku krize. První generace modelů vychází z faktu, že krize vzniká jako důsledek rozpočtového deficitu, když vláda nekontrolovatelně kryje svůj deficit, který následně ohrožuje fixní devizový kurs a způsobuje investorům kapitálové ztráty.

Druhá generace modelů vysvětluje krizi jako výsledek konfliktu mezi fixním devizovým kurzem a snahou vést expanzivnější měnovou politiku. Dochází zde tedy k tlaku na úrokové sazby, když nemusí dojít ke shodě mezi investory a vládou. Růst zahraničních

úrokové sazby tlačí na zvýšení domácích úrokových sazeb, které však mají negativní vliv na úroveň outputu, což způsobuje vysoké náklady na udržení centrální parity směnného kurzu. Podle třetí generace modelů krizí, jádrem těchto modelů je bankovní systém a jeho morální hazard při úvěrování (Kotlebová – Chovancová, 2010).

Základní příčiny, které objasňují podstatu finančních krizí, bychom tak mohli shrnout do následujících bodů:

- nadměrná úvěrová expanze;
- chybná makroekonomická politika;
- nadměrná finanční liberalizace;
- finanční panika;
- splasknutí cenové bubliny;
- selhání trhu;
- nadměrný příliv zahraničního kapitálu;
- institucionální nedokonalost ekonomiky;
- hospodářské cykly a strukturální problémy;
- jiné faktory.

3.5.1 Typy finančních krizí

Finanční krize se může projevovat různými způsoby a formami. Na základě toho rozeznáváme i jednotlivé typy finančních krizí, které se mohou objevovat ve vzájemné kombinaci ale i osamocené. Nejčastěji se finanční krize v rámci odborné literatury člení na:

- měnová krize;
- bankovní krize;
- krize zahraničního dluhu;
- systémová krize.

3.5.1.1 Měnová krize

Měnová krize představuje důsledek spekulativních útoků na domácí měnu prostřednictvím devizového kurzu, což může vést k jejímu oslabení. Centrální banka v zájmu ochrany vlastní měny musí intervenovat na úkor devizových rezerv, nebo výrazně

zvýšit úrokovou sazbu. Jde vlastně o nominální znehodnocení měny výrazného charakteru (Kotlebová – Chovancová, 2010, s. 298).

K spekulativním útokům obvykle dochází na základě špatného ekonomického vývoje. Měnová krize se může dokonce objevit pouze na základě očekávání špatného ekonomického vývoje. Devalvace je tak v tomto případě způsobena jen obyčejným očekáváním. K identifikaci měnové krize se často používá takzvaný index spekulativních tlaků nebo index devizových tlaků, v němž se přihlíží nejen na změny devizového kurzu, ale i na pohyb devizových rezerv a úrokové sazby. K měnovým krizím docházelo nejčastěji v poslední čtvrtině dvacátého století, čímž se zároveň zvýšilo riziko vzniku kombinovaných krizí. Příčinu měnových krizí v tomto případě hledat v měnových režimech, respektive uplatňovaných v systémech devizových kurzů. Jsou to právě často měnové přebytky, které k nim vedly. Nejčastěji postiženy měnovými krizemi byly hlavně rozvíjející se trhy, přičemž čas na úpravu a překonání měnové krize je v průměru dva a půl roku (Kotlebová – Chovancová, 2010).

K základním příčinám vedoucím k měnové krizi podle Helíska patří následující:

- reálné nadhodnocená měna – dochází k ní v systému fixního nominálního kurzu; reálné zhodnocování proto děje v důsledku vysoké domácí inflace ve srovnání se zahraničím;
- nepříznivý vývoj obchodní bilance – export vykazuje klesající tempo růstu, import se však před krizí nezpomaluje;
- přeúvěrovaná ekonomika – úvěrové možnosti jsou stimulovány přílivem zahraničního kapitálu a expanzivní měnovou politikou;
- nedostatečně vysoké měnové rezervy – v relativním vyjádření jako poměr peněžní zásoby k rezervám;
- pokles cen aktiv – jako důsledek předchozí spekulativní bubliny;
- vysoká inflace – vedoucí k reálnému zhodnocování měnového kurzu před krizí a k vysokým nominálním úrokovým sazbám.

3.5.1.2 Bankovní krize

Bankovní krize vzniká v důsledku selhání bank, například při náhlém a výrazném výběru vkladů zruší banky vnitřní směnitelnost svých pasiv. Určitým signálem tohoto druhu

krize může být špatná struktura splatnosti investic, která může vést k ruinování banky. V podstatě to znamená, že banky nebudou mít dostatek likvidních aktiv na uspokojení poptávky (Kotlebová – Chovancová, 2010, s. 301).

MMF označuje za bankovní krizi takové problémy bankovního systému, kde platí alespoň jedna z následujících podmínek:

- poměr nevhodných aktiv k celkovým aktivům bankovního systému převyšil deset procent;
- náklady na záchranu bank převýšily dva procenta HDP;
- vláda reagovala na problémy bankovního systému zmrazením vkladů, v důsledku čehož došlo k bankovní panice nebo reagovala zavedením bankovních prázdnin, nebo poskytla záruky na vklady v bankách.

Jako bankovní krize jsou označovány problémy spojené s nedostatečnou likviditou, především insolventností některých komerčních bank. Za bankovní krizi se obvykle považuje nejen, když se přímo projeví úpadek bank, ale i situace, kdy postižené banky zachrání vládní intervence. V rozvojových zemích je nejčastější příčinou bankovní krize náhlá ztráta důvěry vkladatelů. Bankovní krize může vzniknout i v důsledku měnové krize nebo dluhové krize, kdy jsou samotné domácí banky v dlužnické pozici k zahraničí (Dvořák, 2008).

Za nejstarší bankovní krizi se považuje krize ve Francii v roce 1802 a v případě rozvíjejících se států krize v Indii v roce 1863 a v Číně a Peru v roce 1873. Častěji procházeli krizí vyspělé ekonomiky. Počet krizí se zvyšoval s rozvojem finančních trhů. Nejvíce bankovních krizí se vyskytovalo v období takzvané Velké deprese ve třicátých letech 20. století a po druhé světové válce.

Problémy na bankovním trhu se začaly výrazně projevovat i po nástupu liberalizace finančního a kapitálového účtu v sedmdesátých letech dvacátého století. V roce 1992 také praskla cenová bublina aktiv v Japonsku, čímž se země dostala do téměř desetiletí trvající bankovní krize. Ve stejném období se se stejnými problémy setkali i země bývalého sovětského bloku a transformující se bývalé komunistické republiky. Společným znakem těchto krizí byl rostoucí vládní dluh, zejména zahraniční část. Ta způsobovala při

problémech na domácím trhu následné problémy v obchodě a investicích, což vedlo i k problémům na bankovním trhu (Kotlebová – Chovancová, 2010).

3.5.1.3 Krize zahraničního dluhu

Krize zahraničního dluhu vzniká, pokud stát ztrácí schopnost obsluhy svého zahraničního dluhu, ať už vládního nebo soukromého. Stát není schopen splácet úroky a jistinu svého zahraničního dluhu, který kromě zahraničních úvěrů tvoří i státní dluhopisy emitované na zahraničních dluzích, respektive zahraniční měně (Kotlebová – Chovancová, 2010, s. 308).

Dluhová krize označuje obvykle externí dluhovou krizi, která se projevuje neschopností splácet zahraniční dluh. Velmi nebezpečným typem je však i interní dluhová krize, která se projevuje chronickou zadlužeností ekonomik, platební neschopností podniků. Interní dluhová krize vede často k zamrznutí úvěrového trhu s negativními důsledky pro reálnou ekonomiku. Tento typ finanční krize způsobuje značné problémy veřejným financím při vládních asistenčních programech, které jsou kryty ze státního rozpočtu (Dvořák, 2008).

Krize dluhu může vzniknout také jako výsledek konfliktu mezi velitelskými a dlužnické zeměmi, ale může ji také způsobit přenos ekonomických ztrát na rozvíjející se ekonomiky. Země s vysokým zahraničním dluhem jsou citlivé na externí šoky, zejména na kombinaci recese a vysokých reálných úrokových sazeb vyspělých zemí. Několik chudé země světa mají dnes díky nedostatečným příjmům vysoký zahraniční dluh. Dluhová krize má ve skutečnosti často charakter krize likvidity. Vysoce zadlužené ekonomiky mají kromě samotného zahraničního dluhu problémy s vysokou inflací, jsou málo otevřené, mají rozsáhlé schodky veřejných financí a dlouhodobý ekonomický pokles.

Z historických údajů vyplývá, že jen malému počtu ekonomik se podařilo vyřešit více než jeden, maximálně dva problémy současně. Nejlepším řešením dlužnické krize je zajistit dlužnickým zemím normální přístup na mezinárodní kapitálové trhy, umožnit jim získávat zdroje na podporu investic potřebných k nastartování ekonomického růstu, každá dlužnická krize má tři účastníky – poskytování dávky krajinu, věřitelské krajinu a soukromou banku s jejími akcionáři nebo mezinárodní instituci.

Existují různé způsoby eliminace dlužnických zemí, například rozvržení dluhu na delší horizont, snížení počtu zúčastněných bank na syndikovaném úvěru atd (Kotlebová – Chovancová, 2010).

Z historie se nejčastěji zmiňují dluhové krize v letech:

- 1973–1979 - tzv. Ropná krize;
- 1980–1982 - tzv. dluhová krize v 80. letech;
- 1994–1995 - tzv. Mexická krize nebo tequillové krize;
- 1997–1998 - tzv. Asijská krize.

3.5.1.4 Systémová krize

Systémová krize představuje potenciálně vážné selhání finančních trhů. Může zahrnovat měnovou krizi, ale měnová krize nemusí vyústit do systémové krize. Do určité míry ji může způsobovat neefektivnost nástrojů řízení a kontroly určitého segmentu hospodářské politiky. Je to nejhorší druh krize protože se propojují problémy na trhu aktiv se zpomalením růstu reálné ekonomiky. Projevuje se růstem nezaměstnanosti, poklesem ekonomické aktivity a růstem veřejného dluhu (Kotlebová – Chovancová, 2010, s. 310).

3.5.2 Přehled nejvýznamnějších krizí v minulosti

Asi nejznámější krizí je Velká hospodářská krize, která vypukla v roce 1929 a trvala až do roku 1933. Začala se krachem na burze. Krach způsobil prasknutí cenové bubliny. Cenová bublina vzniká tehdy, pokud na trhu vládne optimistická nálada, je na něm dostatek kupujících, kteří chtějí kupovat, protože se jejich zmocnila vidina zisku v podobě dividend a očekává nárůst cen, což tlačí cenu nahoru. Jde o určitou davovou psychózu. Pokud však tento nárůst cen nepodporuje vývoj v reálné ekonomice, stačí malý impuls, který vyvolá odprodeje koupených pozic a bublina praskne (Kotlebová – Chovancová, 2010).

Přesné příčiny vzniku krize jsou dodnes předmětem sporů mezi ekonomy. Mezi často uváděné důvody patří například také silná expanze nabídky peněz ze strany centrální banky Spojených států amerických (FED). FED zvýšil počet zlatem nekrytých peněz ze 42,1 na 68,8 mld. dolarů v letech 1921–1929, což vedlo k inflaci ve výši přibližně 63% v průběhu těchto osm let. 24. října 1929 došlo k pádu burzy na Wall Street, tento den se označuje jako Černý čtvrtek. Tento den je často považován za začátek krize. V průběhu tohoto kritického

týdne, FED emitoval téměř 300 milionů dolarů, půjčil vládě dvojnásobek doby půjčených peněz přes koupi vládních cenných papírů a diskontů dalších přibližně 200 milionů cenných papírů pro členské banky FEDu. Už ke konci roku 1929 (tedy za dva měsíce) částka FEDem držených cenných papírů se více než ztrojnásobila o 375 milionů dolarů.

Na pád cen reagovaly země obchodními restrikcemi a devalvována jmen, čímž se omezila výroba zejména v USA, Německu, Rakousku a Latinské Americe. Zlato ztratilo svoji roli v mezinárodním platebním systému, zhroutily se mezinárodní kapitálové trhy a liberalizovaný mezinárodní obchod se rozpadl. V Evropě se krize projevila zejména v Německu a Rakousku, rychle se přenesla i do Velké Británie, která byla nucena devalvovat libru a opustit její zlatý standard. Po ní se k tomuto kroku připojili i USA. Postupně se zhroutily všechny měnové systémy vázané na libru, marku nebo dolar. Nastala krize mezinárodního měnového systému. Státy, které i nadále udržovaly zlatý standard, mezi nimi i Československo, se spojily do zlatého bloku v čele s Francií. Francie měla o něco lepší pozici díky válečným reparacím z první světové války. V roce 1931 zasáhla krize i Francie až se nakonec zlatý blok rozpadl (Kotlebová – Chovancová, 2010).

Krize odstartovala dlouhé období deprese, známé jako Velká deprese. Nejvíce postihla země závislé od těžkého průmyslu. Došlo k útlumu v oblasti stavebnictví, zemědělství a těžebního průmyslu. V šedesátých a na počátku sedmdesátých letech dvacátého století byly tržní úrokové sazby nízké, což motivovalo rozvíjející se ekonomiky čerpat nové úvěry na splátky starých dluhů a financování národních rozvojových projektů. Prudký růst ceny ropy v roce 1974 a v roce 1979 generoval obrovský růst přebytků běžných účtů zemí vyvážejících ropu. Na druhé straně ve vyspělých a rozvíjejících se ekonomikách byla reakce opačná, vysoký schodek běžného účtu platební bilance. Zdroje získané z exportu ropy se tyto ropné ekonomiky snažili recyklovat v podobě přílivu kapitálu do zemí závislých od ropy. V případě vyspělých ekonomik se využil kanál soukromého kapitálu, v případě rozvíjejících se ekonomik byl vhodnějším příliv kapitálu přes vlády a mezinárodní finanční instituce.

Po první a druhé ropné krizi FED drasticky zvyšoval svou úrokovou sazbu ve snaze snížit inflaci bez ohledu na to, jaké důsledky to bude mít na rozvíjející se ekonomiky. Tuto restriktivní měnovou politiku následovaly i severské centrální banky. Na začátku osmdesátých let se proto rozvíjející se ekonomiky dostaly do nezáviděníhodné situace. V té době ceny surovin pocházející z nerostného bohatství těchto zemí na světovém trhu klesly.

4 Vlastní práce

4.1 Hospodářská krize v ČR

V období finančních krizí je zájmem každého dotčeného státu minimalizovat jejich následky. Hypotézou je, že finanční krize má enormní vliv na fiskální politiku státu a dochází ke snížení veřejných rozpočtů v období krize. Vláda může za pomoci různých nástrojů činit ekonomická či legislativní opatření, které by měly zmírnit projevy krize a následně se vyrovnat s jejími následky. V době, kdy krize probíhá, se státy primárně snaží o stabilizaci finančního systému a ekonomického růstu, tato opatření mívají krátkodobý charakter. Po skončení krize je však nutné včas tato krátkodobá opatření ukončit, případně nastavit opatření protichůdná, aby se ekonomický vývoj stabilizoval v požadované fázi.

Finanční krize na Českou republiku tak velké dopady neměla, protože banky se vyhýbaly nakupování rizikových cenných papírů a disponovaly dostatečnými rezervami. Nicméně ekonomická recese, která po finanční krizi následovala, se České republice již nevyhnula. Česká republika, která je malou otevřenou ekonomikou založenou na exportu, se jí ani úplně vyhnout nemohla. Právě exportní zaměření ČR bylo jedním z důvodů recese. Na základě situace, která panovala v okolních zemích, se poptávka po exportu výrazně snížila, popř. mnohdy za exportované zboží nebylo placeno ze strany odběratelů. Na základě toho ekonomický růst v ČR začal klesat. Vedle poklesu ekonomiky došlo také k růstu nezaměstnanosti a zastavil se růst mezd.

Velkým problémem, který se projevil s globální ekonomickou krizí, je dluhová krize. Dluhová krize představuje riziko pro růst globálního hospodářství. Evropská centrální banka vytvořila iluzi stability intervencemi, čímž pomohla státům postiženým levnými půjčkami předejít bankrotu. Členské státy eurozóny musí podporovat evropské záchranné fondy, které jsou jednou částí řešení krize. Situace se v problematických zemích zhoršuje. Náklady na obsluhu španělských dluhopisů se přibližují k hranici, při které museli Řecko, Irsko a Portugalsko požádat o záchranný úvěr.

Nejvíce postiženými odvětvími byly v ČR automobilový průmysl a stavebnictví. Došlo k poklesu průmyslové produkce o 20 %, což se projevilo ve třetím čtvrtletí 2008 a hodnota nových zakázek klesla o 30 %. Vzhledem k velké propojenosti a otevřenosti české ekonomiky se pokles projevil již koncem roku 2008. Česká národní banka, stejně jako

většina centrálních bank, přistoupila k možnosti nových operací na dodávání likvidity. Banky je využívaly, což bylo přínosem pro stabilitu a důvěru, což mělo ve výsledku pozitivní efekt. Uvolňování měnové politiky začalo již koncem roku 2008.

Došlo k poklesu automobilové produkce, kterou se snažilo mnoho zemí vyřešit zvýšením poptávky po motorových vozidlech prostřednictvím zavedení tzv. šrotovného. V ČR sice šrotovné zavedeno nebylo, ale zavedení v evropských státech se příznivě projevilo na české ekonomice. Šrotovné v různých obměnách zavedlo Rakousko, Francie, Německo, Portugalsko, Rumunsko, Španělsko a Slovensko.

Na základě probíhající globální krize, která se projevovala také v České republice, byl vládou v roce 2008 představen plán Strategie připravenosti a akcelerace růstu. Na základě tohoto strategického plánu byly vytyčeny čtyři základní cíle: prevence a odstranění rizik globální krize, obnova důvěry ve finanční sektor, stabilizace ekonomického systému a podpora růstu ekonomiky. V souvislosti s tímto strategickým plánem byla v roce 2009 ustavena Národní ekonomická rada vlády. Tato rada byla nezávislým poradním orgánem, který se skládal z odborníků na oblast ekonomiky a financí. Národní ekonomická rada společně s vládou sestavila Národní protikrizový plán, který měl za cíl udržet zaměstnanost a stabilitu veřejných financí. Plán spočíval na opatřeních, která byla již schválena a realizována a navrhoval další opatření, stejně jako reflektoval další dlouhodobá opatření.

Mezi opatření, které schválila vláda, patřilo např. snížení pojistného na nemocenské pojištění a státní politiku zaměstnanosti. Na základě tohoto rozhodnutí k 1. 1. 2009 vstoupila v účinnost novela zákona o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Na základě této novely došlo ke zrušení povinnosti zaměstnanců odvádět určité procento mzdy na tyto pojistné. Výše odvodu na důchodové pojištění zůstala nezměněna ve výši 6,5%. Výše odvodů na straně zaměstnavatele se snížila jen u nemocenského pojištění, a to o jeden procentní bod. Na základě těchto opatření se předpokládalo, že dojde ke zvýšení čistého příjmu domácností.

Dále vláda schválila snížení sazby DPPO z 21% na 20% a následně pak na 19% v roce 2010 (§ 21 zákona č.261/2007 Sb. o stabilizaci veřejných rozpočtů). Toto opatření vstoupilo v platnost a sazba 19% je aktuální až do současnosti (zákon č. 586/1992 Sb. ze

dne 18.12.1992, o daních z příjmů, 2010). Základním cílem tohoto opatření bylo nechat více peněz podnikům na možné investice, zvyšování mezd anebo jako rezervu v případě dopadu krize na podnik.

Další opatření vlády ohledně krize se týkala podpora podnikatelů v zemědělství, navýšení investic do oblasti školství, vědy a výzkumu či infrastruktury. Dále pak navýšení platů zaměstnanců státního sektoru a především podpora exportu. Ta v sobě zahrnovala zvýšení kapitálu České exportní banky či opatření, která měla zajistit lepší nebo levnější pojištění vývozu.

V polovině roku 2009 prošel návrh na zrychlené odepisování hmotného majetku, které měl stimulovat podniky k obstarání nového majetku, čímž zvýší investiční aktivitu firem. Umožnilo firmám během období roku 2009 a 2010 posílit cash-flow. Stimul zvýšil poptávku po strojích, automobilech a dalším hmotném vybavení, které bylo zařazeno do prvních dvou odpisových skupin.

Vláda se také snažila podpořit export. Došlo k posílení záručního fondu spravovaného Českomoravskou záruční a rozvojovou bankou. Dalším krokem bylo navýšení základního kapitálu České exportní

V rámci výzkumu a vývoje výdaje státního rozpočtu směřovány na podporu vědy a výzkumu nepodléhaly restriktivním opatřením, které byly aplikovány na základě krize. Jedním z důvodů je vysoký multiplikační efekt tohoto odvětví ekonomiky. V krizovém roce 2008 nastal pokles výdajů státu na vývoj (při srovnání s HDP), ale vláda si uvědomila důležitost tohoto odvětví a také v letech prohlubování krize se snažila zvyšovat výdaje na výzkum a směřovala pobídky do toho sektoru.

Čelit hospodářské krizi mohly podniky a občané bez práce prostřednictvím prostředků z Evropského sociálního fondu. Ministerstvo práce a sociálních věcí přistoupilo k realizaci projektů na udržení zaměstnanosti a zvyšování kvalifikaci potenciálních zaměstnanců. Konkrétně se jednalo o projekty „Vzdělávejte e!“ a „Školení je šance“. Projekty nezatěžovaly veřejné finance, jelikož byly financovány z fondů EU.

Od 1. 8. 2009 vláda ve snaze zachránit pracovní místa zavedla degresivní slevy na sociálním pojištění a odvodech. Čím je menší mzda zaměstnance, tím byla sleva větší.

Zavedené opatření mělo snížit náklady na pracovní sílu a tím přispět k udržení zaměstnanosti.

Sleva se mohla uplatnit u zaměstnanců:

- kteří byli zaměstnání celý kalendářní měsíc;
- kterým nebyla doručena výpověď;
- se kterými nebyla uzavřena dohoda o rozvázání pracovního poměru;
- kteří vyrozuměni o skončení pracovního poměru ve zkušební době;
- kteří nemají zaměstnání malého rozsahu;
- kteří nepracují na méně než 3 měsíce.

4.2 Státní rozpočet a vývoj HDP

Cílem následující kapitoly je prozkoumat, jak se vyvíjel státní rozpočet z hlediska příjmů, výdajů a jeho salda, stejně jako jak se vyvíjel růst/pokles HDP.

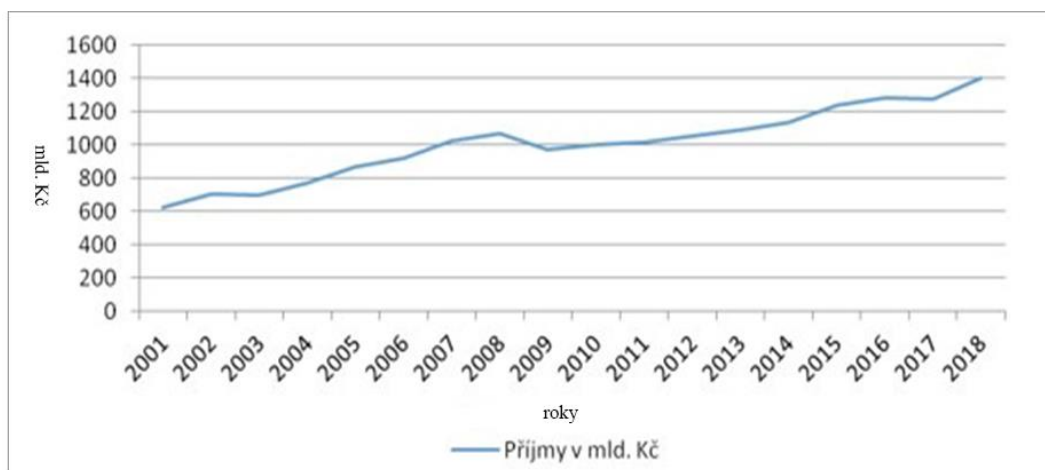
Tabulka 1 Vývoj plnění státního rozpočtu

Rok	Příjmy v mld. Kč	Výdaje v mld. Kč	Saldo v mld. Kč
2001	626, 2	693, 9	- 67, 7
2002	705,04	750,76	-45,72
2003	699,6	808,7	-109,1
2004	769,34	862,87	-93,53
2005	866,5	922,90	-56,4
2006	923,32	1020,63	-97,3
2007	1025,88	1092,27	-66,39
2008	1064,57	1083,94	-19,37
2009	974,61	1 167,01	-192,39
2010	1 000,38	1 156,79	-156,42
2011	1012,76	1155,53	-142,77
2012	1051,39	1152,39	-101
2013	1 091,86	1 173,13	-81,26
2014	1133,82	1211,6	-77,78
2015	1234,52	1297,32	-62,8
2016	1281,62	1219,84	61,77
2017	1273,64	1279,8	-6,15
2018	1403,92	1400,97	2,94

Zdroj: (Měsíční pokladní plnění státního rozpočtu..., 2018)

Tabulka č. 1 a uvedené grafy níže ukazují, k jakému došlo propadu příjmů státního rozpočtu v roce 2009. Na základě výše uvedených faktů je možné vidět velký skok ve výši příjmů a výdajů státního rozpočtu hlavně mezi lety 2008 a 2009, kdy velice prudce klesly příjmy státního rozpočtu a naopak vzrostly výdaje. Až v roce 2013 se příjmy státního rozpočtu dostaly nad úroveň příjmů z roku 2008, tedy rokem, kdy se ještě krize neprojevila. Od té doby jsou příjmy až na menší propad v roce 2017 stále rostoucí, tedy vyšší než v loňském roce.

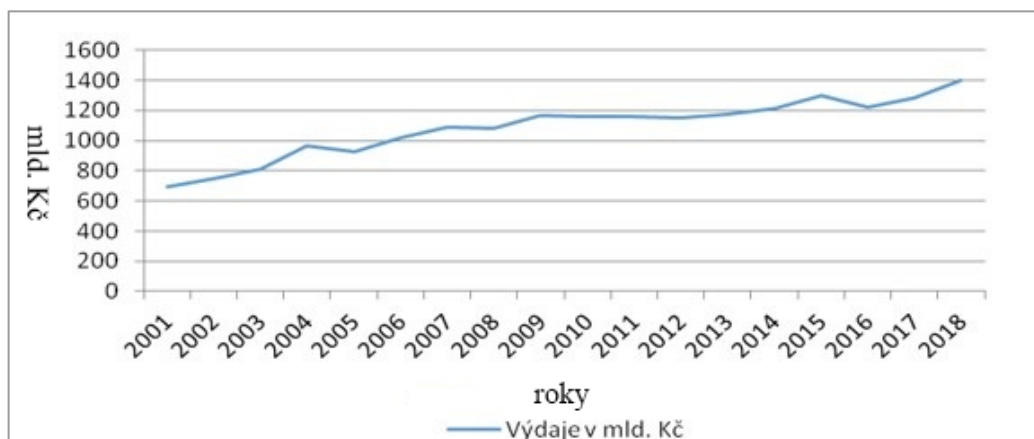
Graf 1 Příjmy státního rozpočtu

Zdroj: (Měsíční pokladní plnění státního rozpočtu..., 2018)

Graf 1 ukazuje, že trend v příjmech státních rozpočtů je rostoucí. Až na malé výjimky jsou příjmy následujícího roku vždy vyšší než v roce předcházejícím.

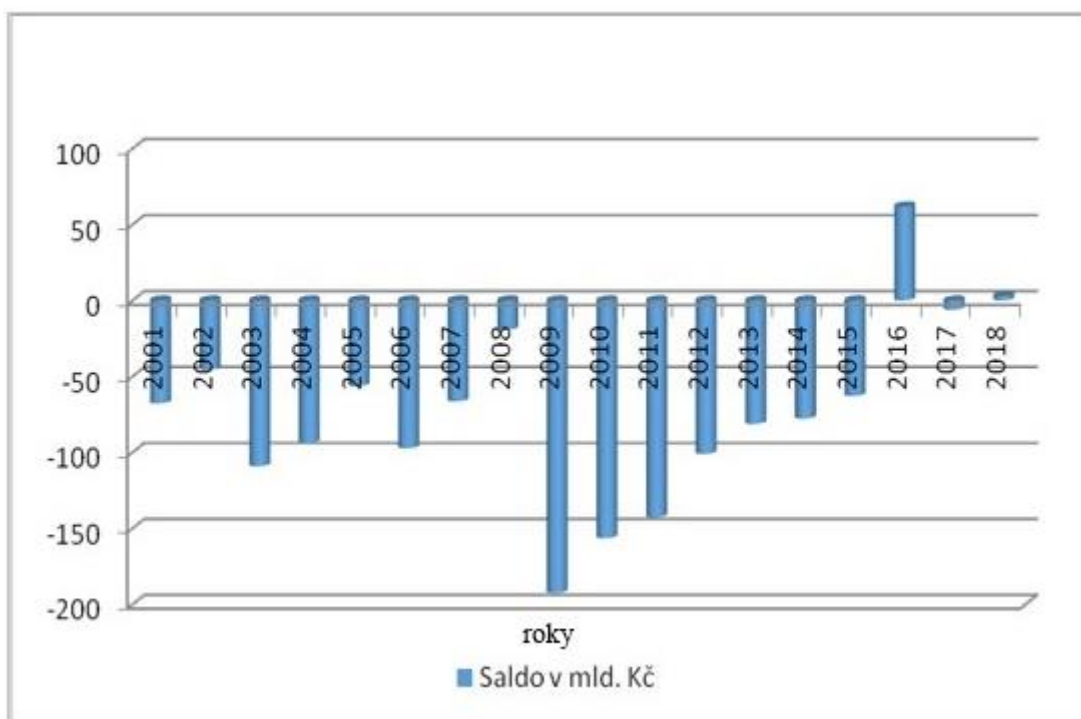
Graf 2 Výdaje státního rozpočtu

Zdroj: (Měsíční pokladní plnění státního rozpočtu..., 2018)

Analogicky u grafu č. 2 můžeme uvést, že trend výdajů je rostoucí a až na několik málo let byly výdaje následujícího roku vždy vyšší než výdaje roku předcházejícího.

Graf 3 Saldo státního rozpočtu

Zdroj: (Měsíční pokladní plnění státního rozpočtu..., 2018)

V grafu č. 3 můžeme spatřit, že nejvyšší přebytek státního rozpočtu za zkoumané období byl v roce 2016, a to 61,77 mld. Kč. Nejvyšší schodek byl v roce 2009, kdy dosáhl -192,39 mld. Kč.

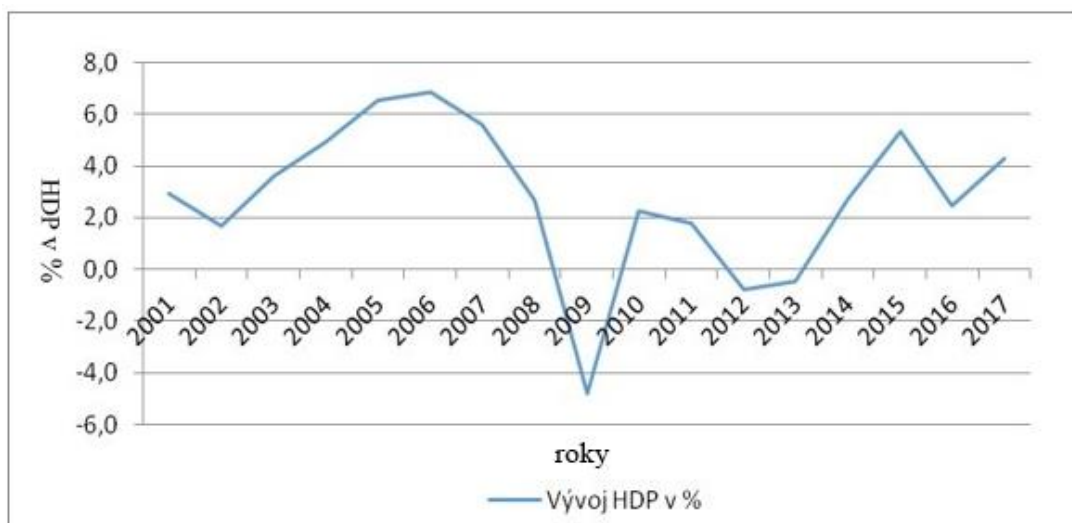
Tabulka 2 Vývoj HDP

Rok	Vývoj HDP v %
2001	2,9
2002	1,7
2003	3,6
2004	4,9
2005	6,5
2006	6,9
2007	5,6
2008	2,7
2009	-4,8
2010	2,3
2011	1,8
2012	-0,8
2013	-0,5
2014	2,7
2015	5,3
2016	2,5
2017	4,3

Zdroj: *(Hlavní makroekonomické ukazatele, 2019)*

U vývoje HDP můžeme sledovat prudký propad v roce 2009, resp. sestupný trend již od roku 2007. V záporných hodnotách byl přírůstek HDP ještě v letech 2012 a 2013, byť jen mírně. V rámci sledovaného období dosáhlo HDP vrcholu v roce 2006

Graf 4 Vývoj HDP

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ (*Hlavní makroekonomické ukazatele*, 2019)

Vývoj HDP úzce souvisí také s vývojem salda státního rozpočtu, byť ne vždycky. Pokud se podíváme na roky 2004–2007, jednalo se o výtečný hospodářský růst, nicméně schodky rozpočtu dosahovaly téměř 100 mld. Kč. Na druhé straně v poslední době, i když hospodářský růst není tak robustní jako v roce 2005–2007, se daří mít státní rozpočet, resp. schodek rozpočtu od kontrolou. Dle nejnovějších informací skončil státní rozpočet 2018 v přebytku 2,94 mld. Kč, v roce 2016 to bylo dokonce 61,77 mld. Kč.

Velmi tedy záleží na politické reprezentaci a na prioritách vlády. A jelikož se jedná o politiku, tak na každou věc existuje více názorů. Pokud budeme brát krizi po roce 2008, tak na jedné straně se vláda chválila, jak se podařilo krizi ustát, na druhé straně čelila kritice, že svojí restriktivní politikou zbytečně krizi prodlužovala.

5 Zhodnocení a doporučení

Na základě vyhodnocení kroků a použitých opatření by podobné země v podobných podmínkách měly přistoupit k následujícím zásahům. Zásahy jsou zvoleny kvůli četnosti výskytu u středoevropských zemí a potenciálnímu vlivu na ekonomiku. Malá otevřená ekonomika vytváří náchylnost na vnější šoky. Z analyzovaných opatření, které byly přijaty státy ve střední Evropě, např. v ČR, se jako účinné jeví opatření na udržení zaměstnanosti. Jednalo se o nesystémové zásahy, které byly proti aktuální situaci na trhu, jelikož krize způsobila pokles poptávky ve všech oblastech ekonomiky, včetně trhu práce, ale náklady na udržení byly nižší než náklady spojené s péčí o další nezaměstnané.

Je důležité působení na růst pro otevřené země prostřednictvím kanálu podpory exportu. Subvencované exporty je nutné nasměrovat na země, které se z krize už dostaly, které mohou pomoci čelit krizi domácím výrobcům zvýšením zahraniční poptávky. Ne každé země se krize dotkne stejně. Proto je třeba najít při zahraničním odbytu lokality, kde se dá předpokládat zájem a zároveň reálný kapitál a důchod domácností pro koupi daného exportu. Země zapojené do celosvětových struktur by měly investovat do oblastí ekonomiky, které mají vysoký multiplikační efekt. Proto by i ve fázi poklesu měly směřovat kapitál do vědy a výzkumu. Investovat do výstavby nadnárodních vědeckých center. Zaměřit se na maximální a efektivní vytváření, na celospolečenské zájmy. Úspěšnost hodnotit nejen na základě výdajů ale hlavně na dosažených výsledcích. Zájem soukromých společností podpořit daňovými úlevami při angažování se ve vědeckém výzkumu. Dalším faktorem jsou investice do infrastruktury, které mají stejně vysoký multiplikační efekt pro hospodářství. Investiční aktivitu firem podpořit úpravou účetních předpisů – zrychlené odepisování.

Pokud se nejedná o zemi, která potřebuje nutně konsolidovat veřejné finance, je možné přistoupit k daňovým úlevám, případně snížení sazby daně, pro fyzické a DPH. Domácnosti by mohly podporovat HDP přes kanál růstu domácí poptávky. Při snižování daní je základem odpovědná hospodářská politika před krizí, kterou se vytvoří prostor pro nižší daně v recesi. V tom je možné vidět hlavní poučení z krize – nevytvářet deficity v konjunkturu. Žití na dluh a nekontrolovatelné deficitní financování je nutné omezit. Jedinou možností, jak zakázat sklon k zadlužování, je vytvoření právního rámce. Pro kontrolu a odpovědnost za dodržování je nutné vytvořit speciální instituci oddělenou od

vlády. Účinným opatřením by byl přechod na víceleté plánování. Pokud by se jednalo o delší období než politické, účinnost právního rámce pro rozpočtovou politiku by se ještě zvýšila.

Americký prezident Barack Obama hned po nástupu do prezidentského křesla USA přišel s mohutným balíčkem proti hlubokým dopadem recese na americkou ekonomiku. Stimulační balík měl hodnotu 800 miliard dolarů, který mnozí označují za mrhání peněz. Obama tvrdil, že Evropa mohla krizi odolat, pokud by se vydala cestou USA, způsobem růstu HDP přes podporu poptávky. Tento názor se zdá být logickým vyústěním všech opatření. Ale jen u opomenutí faktu, se kterým tato teorie počítá. Podmínkou růstu HDP přes zvýšenou poptávku je, že se počítá s multiplikací spotřeby v domácí ekonomice. K tomu však v otevřených, globalizací propojených ekonomikách nedochází. tím se ztrácí účinnost tohoto mechanismu při odolávání krizi.

Podobně na tom byly středoevropské země. Většiny se nedotkla krize finanční, banky se aktivitou v měnové oblasti snažily jí předejít. Všechna opatření se jevila jako vhodná podpora důvěry v bankovní systém, protože se nákaza z jiných zemí nepřenesla. Majoritní snižování základních úrokových sazeb a nové možnosti v doplňování likvidity byly dostatečné na to, aby si finanční systém udržel stabilitu a důvěru. Úspěch boje s krizí závisí na způsobu, jakým se státy rozhodly bojovat.

Nejhůře v tomto mohou dopadnout vlády, které se rozhodly bojovat přes pumpování peněz na udržení úrovně mezd a sociálních systémů. Cesta veřejných investic ztrácí na účinnosti tím, že jsou směřovány zahraničním firmám, které odnesou zisky a efektivnost do zahraničí. Všechny země střední Evropy přistoupily k fiskální expanzi. Lišily se pouze rozsahem. Podpora HDP tímto kanálem může být lékem. Při interpretaci keynesovských zásahů státu do ekonomiky a způsobu jak odstranit recesi je však třeba mít na paměti celý keynesovský předpoklad, že takové fungování může být pouze v krátkém období, a v dlouhém by měl být rozpočet vyrovnaný, tzn. po krizi musíme vytvářet přebytky. Na tento fakt mnozí politici při interpretaci a vydávání svých zájmů za celonárodní zapomínají. Snaží se omezit pokles životní úrovně v recesi, ale zapomínají, že při takto nezodpovědné hospodářské politice, budou muset přistoupit ke konsolidaci, která se na životní úrovni projeví v konjunkturu.

6 Závěr

Většina médií prezentovala krizi v Evropě jako krizi, která je způsobena hypoteční krizí v Americe. Pokud se na tento problém podíváme komplexně, vidíme, že tomu tak není. Americká hypoteční krize některé problémy odhalila, ale zdroje nákazy můžeme vidět i v Evropě. Nezodpovědná politika ekonomů předních evropských institucí a izolované rozhodnutí politiků o důvěryhodnosti zemí jsou problém, který se projevil s americkou hypoteční krizí. Přijetí Řecka, a dalších rizikových zemí do eurozóny, nastavení rizikovosti dluhopisů na stejnou úroveň jako u ostatních členů je velká chyba, kterou si přední instituce nechtějí přiznat. Rozhodnutím politiků se dostali na stejnou úroveň nesrovnatelné země. Spoléhalo se na solidaritu zemí v Evropě. Tím pokračovala krize, která už nabrala superlativ systémová.

Pádem banky Lehman Brothers začala série krizí na počátku 21. století. Banky utrpěly ztráty, zpomalily se peněžní toky. Státy začaly zachraňovat banky a finanční systémy cestou masivního zadlužování. Nastalo přelítí finanční krize na ekonomickou. Masivní intervence vedly k zadlužování. Ekonomická krize se přelila do dluhové. Příčiny vzniku v každém směru bychom mohli považovat za morální hazard, jak v krizi dluhové, tak finanční a ekonomické. Přenášela se rizika a nezodpovědně se přistupovalo k jejich hodnocení. Zde sehrál svou roli stát. Stát má i v současném liberalizovaném světě vytvářet regulační rámec celé ekonomice, protože neviditelná ruka trhu není dokonale fungujícím konceptem. Globální ekonomická krize nahrávala ekonomům zastávajícím intervence státu na trhu. Z dosavadních poznatků můžeme vidět, že nepotřebujeme více státních zásahů, ale správnou regulaci na oprávněných místech. Výsledkem krize by neměl být negativní pohled na globalizaci, případně protekcionismus a omezování obchodu.

Krize dává možnost politikům dělat reformy, které jsou nepopulární. Potenciál přijmout je během krize samotnými občany je vysoký, protože i samotní občané mají zájem o návrat do dobrých časů. Reformy však musí být založeny na široké shodě jak na politické scéně, tak na scéně odborné. Okamžité reformy, které vznikají jako odpověď na danou situaci, musí být v souladu s dlouhodobými strukturálními změnami.

Přístupy některých států ukazují jako nepoučitelné z předchozí deprese po 2. světové válce. Mohutné podporování poptávky se již ve velké depresi neukázalo jako jediné řešení. Zejména pokud se jedná o systémovou krizi.

Cílem práce bylo analyzovat fiskální politiku v kontextu problematiky státního rozpočtu a hospodářské krize. Na základě výše uvedeného textu je možné konstatovat, že cíl práce byl splněn.

7 Seznam použitých zdrojů

- BAKEŠ, Milan, KARFÍKOVÁ, Marie, MARKOVÁ, Hana. a kol., 2009. *Finanční právo*. 5. upravené vydání. Praha: C. H. Beck. 503 s. ISBN 978-80-7400-801-6.
- BEŇOVÁ, Eva. et al. 2007. *Finance a měna*. 2.vyd. Bratislava: IURA EDITION. ISBN 978-80-8078-142-2.
- DVOŘÁK, Pavel, 2008. *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. 343 s. ISBN 978-80-7400-075-1.
- HAMERNÍKOVÁ, Bojka, MAAYTOVÁ, Alena, et al. 2007. *Veřejné finance*, Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-301-0.
- HONTYOVÁ, Kateřina. 2005. *Štátny rozpočet mena a medzinárodné ekonomické vzťahy*. 2. vyd. Bratislava: edícia Ekonómia. 115 s. ISBN 80-8078-037-4.
- KOTLEBOVÁ, Jana, 2010. *Medzinárodné finančné centrá. Zmeny v globálnej finančnej architektúre*. Bratislava: Iura edition. s. 484. ISBN 978-80-8078- 299-3.
- LISÝ, Ján, et al. 2005. *Ekonómia v novej ekonomike*, 2., prepracované a doplnené vyd. ISBN 978-80-8078-164-4.
- MEDVEĎ, Jozef, NEMEC. Juraj, et al. 2011. *Verejné financie*, Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-46-6.
- MRKÝVKA Petr, PAŘÍZKOVÁ Ivana, RADVAN Michal, 2010. *Základy finančního práva*. 4. vydání. Praha: Armex publishing s.r.o. 100 s. ISBN 978-80-86795-91-1.
- MUCHOVÁ, Eva, LISÝ, Ján. 2009. *Fiškálna politika v hospodárskej a menovej únii*. 1 vyd. Bratislava: Iura Edition. 157 s. ISBN 978-8078-246-7.
- MUCHOVÁ, Eva, LISÝ, Juraj, 2009. *Fiškálna politika v hospodárskej a menovej únii*. 1 vyd. Bratislava: Iura Edition. 157 s. ISBN 978-8078-246-7.
- PEKOVÁ, Jitka, 2008. *Veřejné finance, úvod do problematiky*. 4.vyd., Praha: ASPI, a. s., 2008., Bratislava: Ekonóm. 156 s. ISBN 80-225-1688-0.

PEKOVÁ, Jitka, PILNÝ, Jaroslav, JETMAR, Marek, 2008. *Veřejná správa a finance veřejného sektoru*. 3.přepřacované vyd., Praha. ASPI. ISBN 80-86395-21-9

PÉLIOVÁ, Jana, VINCÚROVÁ, Zuzana, 2008. *Základy teórie veřejných financií*. Bratislava: Merkury. 136 s. ISBN 978-80-89143-78-8.

SIVÁK, Rudolf. et al, 2007. *Veřejné financie*, Bratislava: IURA EDITION. ISBN 978-80-8078-094-4.

TOMÁŠKOVÁ, Eva, 2006. *Veřejné financie*. Brno: Masarykova univerzita. 112 s. ISBN 80-210-4177-3.

Internetové zdroje

Hlavní makroekonomické ukazatele. ČSÚ: Český statistický úřad [online]. 2019 [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/hmu_cr

Měsíční pokladní plnění státního rozpočtu v roce 2018. Ministerstvo financí ČR [online]. 2018 [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/statni-rozpocet/plneni-statniho-rozpocetu/2018/mesicni-pokladni-plneni-2018-30928>